

İçindekiler Tablosu

<u>A. Siyasal Tarih 1950-1960</u>	2
<u>1. Çok Partili Hayata Geçiş</u>	2
<u>2. 1950-1954 Dönemi</u>	3
<u>3. 1954-1957 Dönemi</u>	6
<u>4. 1957-1960 Dönemi</u>	11
<u>5. 27 Mayıs Darbesi ve Sonrası</u>	16
<u>6. Demokrat Parti'nin Aklanması</u>	18
<u>B. 1950-1960 Döneminde Türkiye</u>	19
<u>C. Bayar ve Menderes Üzerine Birkaç Söz</u>	24
<u>D. Sonuç</u>	25
<u>Dipnotlar</u>	26
<u>Kaynaklar</u>	29

M. Serhan YÜCEL

Araştırmacı /Türkiye

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

A. Siyasal Tarih 1950-1960

1. Çok Partili Hayata Geçiş

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk, 1932 yılından 1938'de ölümüne kadar, bir gün patlak vereceğini söyleyegeldiği İkinci Dünya Savaşı'nın ne kadar geniş ve şiddetli olacağını şüphesiz biliyordu. Buna rağmen sanayileşmenin ve kalkınmanın mutlaka savaş bitmeden gerçekleştirilmesinde ısrar etmişti. Atatürk, Başbakanı Celal Bayar'a 18 Eylül 1938'de Dolmabahçe Sarayı'nda ölüm döşeğinde, adeta vasiyet edercesine şunları söylemişti:

"Bana bak Çocuk, vaktimiz daraldı. Beklenen dünya harbi yakında patlak verecek. Bu harbin galibi hangi taraf olursa olsun bizim sanayileşmemizi ve iktisaden kalkınmamızı asla istemezler. Onlar, bizi, kendi sanayilerine hammadde yetiştiren geri ve fakir bir tarım ülkesi olarak tutmak isterler. Bu uğurda da her türlü gayreti gösterirler.

Birbirleriyle de kolayca anlaşılır. Getirdiğiniz programı hemen uygulamaya koyarak, harp bitmeden mutlaka gerçekleştirin. Para olsun veya olmasın, memleketin bütün menabii kuvvasını (kuvvet kaynaklarını) seferber ederek bu programdaki tesisleri mutlaka kurun, evvelkiler gibi çalışır hale getirin."¹

Atatürk'ün ölümü üzerine Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü, 26 Aralık 1938'de toplanan CHP kongresinde yapılan tüzük değişikliği ile "Değişmez Genel Başkan" oldu ve "Milli Şef" ilan edildi. Böylelikle İnönü, devletin kurucusu Atatürk'te bile bulunmayan bir sıfat ve yetkinin sahibi olmuştu. Her dört yılda bir, parti içinde Genel Başkanlığa aday olmasının bile kendi şahsiyet ve otoritesinin sarsıp zedeleyeceği görüşü, günümüzün demokrasi anlayışına oldukça zıt olmakla birlikte, 1938 şartlarında çok yanlış değildi: O tarihlerde "şeflik" sistemleri dünyanın en gözde sistemleriydi. Almanya'da Hitler, İtalya'da Mussolini, Sovyet Rusya'da Stalin, İspanya'da Franco otoriter rejimleriyle Batı demokrasilerini tir tir titretiyorlardı. Demokrasi, dinamik değildi. Demokrasi; zafer kazanmak, toprak genişletmek için iyi bir idare değildi. Ülke içinde hızlı kalkınma, dışta da yayılcı politikalar, ancak tek parti idarelerinin baskıcı rejimleriyle kurulabilirdi.²

Dünyada "şeflik" bu kadar revaçta iken, Türkiye'ye de bu durumun yansımaması düşünülemezdi. İnönü, 1938-1945 tarihleri arasında baskıcı rejimini en aşırı örnekleriyle sürdürdü. Bu dönem, Türkiye tarihinin acı bir devri olarak hatırlanır.

İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'daki bölümü 8 Mayıs 1945'te sona erdiğinde, diktatörlüklerin kesin yenilgisi söz konusuydu. 25 Nisan 1945'te San Fransisko Konferansı toplandı, 26 Haziran 1945 günü de Türkiye Birleşmiş Milletler Anayasası'nı onayladı.

II. Dünya Savaşı'yla birlikte bütün devletlerin dikta rejimlerinden dili yanmıştı. Dinamik olmadığı için beğenilmeyen demokrasi savaş sonrası yeni dünyanın gözdesiydi. Bu, Türkiye için de geçerliydi. Türkiye, Milli Şef rejimini terk edip, çok partili hayata geçmek zorundaydı.

İsmet İnönü, yeni dünya tarafından dışlanırsa, iktidarını kaybedeceğini biliyordu. Öte yandan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırka denemelerinden rahatsızdı. Çok partili hayata geçmek CHP'nin de sonu olabilirdi. Bu nedenle İnönü ve yakın çevresi, "Kontrol edilebilir muhalefet" yaklaşımıyla çok partili hayata yeşil ışık yakmışlardır.³

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

Çok partili siyasal hayat, 18 Temmuz 1945'te Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasıyla başladı. Ancak bu parti bir varlık gösteremedi. Konjonktüre uygun söylemler yine CHP içinde dillendiriliyordu: Dünya ülkelerinde demokrasi lehine gerçekleşen hızlı değişimin farkına varan CHP milletvekillerinden Adnan Menderes ve Fuad Köprülü düşüncelerini yüksek sesle telaffuz ettiler. 7 Haziran 1945 tarihinde de Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuad Köprülü ve Adnan Menderes CHP'nin demokratikleşme ve liberalleşme hareketini başlatmasını, tarihe "Dörtlü Takrir" diye geçen önergeyle istediler. Dörtlü Takrir, Demokrat Parti'nin kurulmasına kadar gidecek süreci başlattı. Nitekim Dörtlü Takriri hazırlayanlar 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurdular. Parti, her alanda liberalizmi savunuyordu.

DP, kuruluşundaki haliyle liberal-sol bir çizgiye oturmuştu. TBMM'den partiye katılanların sayısı dört kurucu ile birlikte 6'da kalırken Anadolu'nun her köşesinde DP'ye olağanüstü bir ilgi, olağanüstü bir kayma söz konusu oldu. CHP, karşısında böyle bir muhalefeti görünce şaşkına döndü. "Çığ gibi büyüyen yeni partinin gördüğü sevgi, endişe verici idi."⁴

CHP, Demokrat Parti'nin daha da büyümesine engel olabilmek için genel seçimleri erkene aldı ve Cumhuriyet tarihimizin ilk çok partili ve tek dereceli seçimi 21 Temmuz 1946'da yapıldı. Tarihe "hileli seçimler" olarak geçen "1946 Seçimlerini Demokratlar, mazbataları Halkçılar kazandı."⁵

Hileli seçimler sonrası Demokrat Parti ülkeyi karış karış dolaşarak halkın desteğini aldı. Partililer; ilki 1947'de, ikincisi 1949'da toplanan iki Büyük Kongre ile parti ismine yakışan şekilde davrandı: Özellikle Birinci Büyük Kongre'de esen demokratik hava, sabahlara kadar süren delege konuşmaları,⁶ Celal Bayar eleştirisinden Başkanlık sistemi önerisine kadar konu zenginliği partinin iktidara hazır olduğunun sinyallerini veriyordu. 1947'den sonra DP içinden başlarını Fevzi Çakmak'ın çektiği önemli bir grup koptuysa da bu hareket tabanın desteğini alamadı. Bu arada Türkiye, Truman Doktrini ve Marshall Planı ile ABD'den ilk yardımlarını almaya başlamıştı.

2. 1950-1954 Dönemi

DP önderlerinin dört yıl boyunca bütün yurdu gezerek yürüttükleri mücadele, iktidar mücadelesinden çok bir demokrasi mücadelesi şeklindeydi. DP'nin kurulduğu günlerde "biz şimdi Hasolarla Memoların ayağına mı gideceğiz?" diyen CHP'nin katı zihniyeti de 1946-1950 sürecinde kırıldı. O tarihlere kadar büyük şehirlerin caddelerinde dolaşmasına bile izin verilmeyen, horlanan, aşağılanan köylüler ise şimdi ayaklarına kadar gelen farklı partilere mensup politikacıları dinliyordu. Siyasilerin kendilerini beğendirme yolunda harcadıkları çabayı biraz da ironi ile karışık bir gururla seyrediyordu.⁷

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlere yedi parti katıldı: CHP bütün illerde, DP Hakkari hariç bütün illerde, Millet Partisi 22 ilde, Milli Kalkınma Partisi 3 ilde, Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi ve İşçi Çiftçi Partisi sadece İstanbul'da seçimlere girdi.⁸ Seçim sonuçlarına göre DP %53.3 oranla 408 milletvekilliğinin sahibi olurken CHP %39.9 oranla 69 milletvekilliği kazanmıştı.

CHP'nin aldığı yüzde kırka yakın oy aslında büyük başarı idi. CHP'nin son iki yılda izlediği akıllı liberal politikalar bu başarıyı getirmişti. Eğer seçim 1948'de yapılsaydı CHP bu oyların ancak yarısını alabilirdi.⁹

Yeni TBMM 22 Mayıs 1950 toplanarak, TC'nin Üçüncü Cumhurbaşkanlığı'na Celal Bayar'ı,

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

TBMM Başkanlığı'na da Refik Koraltan'ı seçti. Celal Bayar, aynı gün yemin ettikten sonra Adnan Menderes'le görüştü. Menderes'e başbakanın kimin olması gerektiğini soran Bayar, Menderes'ten Fuad Köprülü cevabını aldı. Menderes parti başkanlığı ile başbakanlığın ayrılması gerektiğini, parti başkanlığı için parti içinde Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun adının geçtiğini, ancak uygun görülürse partiyle kendisinin ilgilenebileceğini söyledi. Ancak Bayar, Menderes'i hem Başbakan hem de parti başkanı olarak atamaya çoktan karar vermişti. Çünkü gerek Köprülü'nün gerekse Karaosmanoğlu'nun dokularının milletle uyuşmayacağına farkındaydı. Menderes'in başbakanlığı demek Bayar'ın siyaset iplerini Çankaya'da elinde tutması anlamına geldiği gibi, milletle DP arasında güçlü bir bağ kurulması da demektir. Celal Bayar'ın, Menderes'i başbakanlığa getirmesi, kendisine de 10 yıl sürecek Çankaya Köşkü'nün kapılarını açmıştır.

Adnan Menderes'in başbakan olmasıyla on yıl sürecek Demokrat Parti dönemi başlamış oluyordu. Bu on yıllık sürede Demokrat Parti ile Menderes isimleri özdeşleşmiş, ikisinin de yükselişleri, düşüşleri ve sonları aynı olmuştur.

Menderes Hükümeti iktidarının ilk ayı içinde çok önemli kararlar aldı. Öncelikle ordunun yüksek mevkilerinde değişiklikler yapıldı. Hemen sonrasında da valiler arasında geniş bir tasfiye hareketi başladı. 16 Haziran 1950'de de ezanın Arapça okunmasını yasaklayan kanun yürürlükten kaldırıldı.

Bu gelişmelere CHP ciddi bir tepki vermedi. Milli Mücadele'yi başarıyla sonuçlandıran, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı olan, cumhuriyeti kuran, 27 yıl ülkeyi yöneten parti, henüz muhalefete alışmamıştı. Gerçi CHP'nin yayın organı durumunda olan Ulus Gazetesi'nde komutanların değişmesine ilişkin bir-iki eleştiri yazısı vardı.¹⁰ Ancak CHP'liler Arapça ezan yasağının kalkması konusu görüşülürken kanunun aleyhinde olmadılar.¹¹ CHP'li birçok milletvekili, komutanların değişmesi ve valilerin tasfiyesini de yeni hükümetin tasarrufu olarak değerlendiriyordu.

DP iktidarı 14 Temmuz 1950 tarihinde Genel Af çıkararak CHP döneminde tıka basa dolmuş cezaevlerini boşalttı. Genel Af, DP yandaşlarınca, "yeni dönemde sosyal barışın sağlanması için atılan önemli bir adım" olarak değerlendirilirken, karşıtları "DP siyasal amaçları uğruna hırsızları, katilleri affetti" yorumunu yapıyordu.

DP iktidarının ilk aylardaki hızı 25 Temmuz 1950 günü Kore Kararı ile zirveye çıktı: Hükümet, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin talebi üzerine 4500 kişilik Türk Savaş Birliği'nin gönderilmesine karar verdi.

Kore Savaşı'na katılma kararı, Türkiye'nin DP ile yeni bir dış politika belirlediğinin bir göstergesiydi. Türkiye, Cumhuriyet tarihinde ilk kez, hem de kendinden kilometrelerce uzakta, vatandaşlarının adını bile bilmediği bir ülkede savaşa giriyordu. Bu yeni dış politikaya kısa sürede sert tepkiler geldi. Millet Partisi Genel Başkanı Hikmet Bayur "Bugün Birleşik Amerika Kore'de savaşa atılmışsa bunu orada pek büyük Amerikan ideali olduğu için mi, Birleşmiş Milletler ülküsünü kurtarmak için mi yapmıştır" sözleriyle Kore'ye asker gönderilmesine karşı çıkıyordu. Yeni Sabah ve Ulus gibi gazeteler de "ihtiyatsızca" alınan bu kararı eleştiri bombardımanına tuttular.¹² Öte yandan CHP'nin Kore Kararı'na ilişkin tavrı net değildi. Böyle bir konuda niçin kendisine danışılmadığını soruyor, ama kararı onaylayıp onaylamadığını açıklamıyordu. Kore Kararı TBMM tatilde iken alınmış olduğu için kararın TBMM'de onaylanması Kasım ayında gerçekleşebildi.

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

Yaz aylarının son flaş icraatı Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın kurulmasıdır. Ağustos ayının ilk günlerinde kurulan bu banka özel girişimi, özel sermayeyi teşvik etmek amacını güdecekti.¹³

1950'li yıllarda yerel organlara ayrı tarihlerde seçim yapıldığından, 1950 yılının Ağustos-Ekim dönemi yerel seçimlerle geçildi. Seçimlerde DP, CHP'ye karşı ezici bir üstünlük sağladı. Öyle ki, 600 belediyenin 560'ını DP'li adaylar kazandı. Başbakan Menderes seçim zaferinden sonra "Türk milleti Halk Partisi'ni 14 Mayıs'ta iktidardan tasfiye etmişti, 3 Eylül'de de muhalefetten tasfiye etti" diyecekti.¹⁴

1951 yılının başlarında hükümet, Kırşehir'deki Atatürk büstünün tahrip edilmesi olayı üzerine "inkılap ve Atatürk aleyhine işlenmekte olan suçların artma eğilimi gösterdiği" kanaatine vardı ve "Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkında Kanun" tasarısını hazırlayarak TBMM'den geçmesini sağladı. Demokrat Partililer 1946-1950 döneminde iktidar partisi CHP'yi Atatürk'le ilgili birçok konuda eleştirmişlerdi. Öncelikle, Anıtkabir'in yapımının geciktirilerek Atatürk'ün Etnografya Müzesi'nde bekletilmesi, ayrıca para ve pullardan Atatürk'ün resminin kaldırılarak İnönü'nün resminin basılması DP'lilerin başlıca eleştiri konularındandı. DP, Atatürk Devrimlerine karşı olmakla suçlanmışsa da, uygulamada bu suçlama gerçeklerle örtüşmez.¹⁵ Özellikle Celal Bayar meşhur "Atatürk'ü sevmek millî bir ibadettir" sözüyle Atatürk hayranlığını dile getirmiştir.

1951 yılının Mart ayında, DP iktidarı henüz bir yılını doldurmadan, Başbakan Menderes'le Tarım Bakanı Nihat Eğriboz arasında yaşanan bir tartışma yüzünden hükümet istifa etti,¹⁶ yeni hükümet yine Menderes tarafından kuruldu.¹⁷

İkinci Menderes Hükümeti de, tıpkı ilk hükümet gibi özel sektörün gelişmesi, Anadolu'da ticaret ve sanayi burjuvazisinin doğması için çaba gösterdi. Öte yandan dış politikada benimsediği yeni yolda da emin adımlarla ilerledi. NATO'ya girmek için İnönü döneminden beri nabız yoklayan Türkiye, Kore Savaşı'nın sağladığı avantajla ABD'nin desteğini aldı. Ancak, İngiltere ve Fransa'nın muhalefetini kıramıyordu. 1951 yılının Mayıs ayında İngiltere Dışişleri Bakanı Morrison tarihe "Morrison Mektubu" olarak geçen belgeyi Türk hükümetine iletti. Morrison mektupla Türkiye'nin Atlantik Paktı'na alınmasına taraftar olduğunu belirtiyor ve diğer devletler nezdinde de gerekli girişimleri yapacağını taahhüt ediyordu. Ancak İngiltere bir şart öne sürüyordu: ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye arasında Orta Doğu'nun savunmasını sağlamak üzere başka bir savunma sisteminin kurulması.

Hükümet Morrison mektubuna verdiği cevapta, Türkiye için NATO'nun önemine değinirken, Orta Doğu için önerilen yeni savunma sistemi için de görüşmelere hazır olduğunu bildirdi.

Türkiye'nin bu tutumu, Ottawa'da yapılan Atlantik Konseyi'nde ele alındı ve 1951 yılının Eylül ayında Türkiye'nin NATO'ya alınması kabul edildi. NATO'ya giriş kararı DP ve CHP'nin oylarıyla 18 Şubat 1952 günü TBMM'de onaylandı.

Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle birlikte dış politikasının yanı sıra iç politikasında da önemli değişikliklerin olacağı aşikardı. DP iktidarı, 1952 yılının ortalarından itibaren "aşırı sağ ve sol akımlar" olarak değerlendirdiği kurumların üstüne gitmeye başladı. Türk Milliyetçiler Derneği 9 Temmuz 1953 günü, Millet Partisi de 1953 yılının Ocak ayında kapatıldı. Köy Enstitüleri, Öğretmen Okullarına dönüştürüldü. CHP'nin tek parti döneminde haksız yere

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

edindiği mallar hazineye devredildi. Türkiye'nin NATO'ya girmesine çok sıcak bakmadığı bilinen Hava Kuvvetleri Komutanı Muzaffer Göksenin emekli edildi.

Türkiye'de iç ve dış politikada hararetli günler yaşanırken aynı zamanda ülkenin çehresi de değişiyor, karayollarına verilen önem sayesinde mübadele aracı maldan paraya dönüşüyordu. Köylerin kasabalara ya da kentlere olan bağlantısı köylünün ürününü pazarda sergilemesini sağlıyor, bu da köylünün parayla tanışması sonucunu doğuruyordu. Para, Sümerbank'tan pazen alınması, pabuç alınması, basma alınması demektir. Para, kaliteli tohum, gübre hatta traktör demektir. Para, bazı köylüler için de pavyon demektir, eğlence demektir. Para, köylünün kenti keşfetmesi demektir. Nitekim, 1950 yılında 1 milyar lira olan para arzı, 1960 yılında 5 milyar liraya çıkmıştı.¹⁸

Demokrat Parti'nin kuruluşundan iktidara gelmesine kadar geçen dört yıllık dönemde yaptığı iki kongrenin, parti ve Türk demokrasisi açısından önemi yukarıda vurgulanmıştı. Demokrat Parti, iktidarda bulunduğu 1950-1960 arası on yıllık dönemde ise sadece iki kongre gerçekleşti. Parti'nin en önemli şahsiyeti Celal Bayar artık Cumhurbaşkanı idi. Partiye, -en azından- açıktan müdahale etmiyor, dolayısıyla teşkilatla ilgilenmiyordu. Toplantılarda, mitinglerde, kongrelerde yaptığı konuşmalarla siyaset dersleri veren, birçok defa kaybetmek üzereyken son anda yaptığı manevralarla kazanan Bayar'ın yükü artık Menderes'in omuzlarındaydı. Menderes ise Bayar'dan farklıydı. O, mücadeleyi sevmiyordu. Hitap ettiği milyonlarla özdeşleşebilen, onların duygu ve düşüncelerini okuyan, ruh hallerini çözen Menderes'in büyük bir eksiği vardı: Yüzbinlere hitap ederken o insanların tek tek aralarında ne konuşabileceklerini biliyordu, ama hemen yanı başında duran 5-10 kişinin ayak oyunlarının, dalkavukluklarının neler ifade edeceğini bir türlü çözemiyordu. Belki de çözmek istemiyordu. Çocukluk yıllarında başlayan, özellikle iktidarının ilk yıllarında sıkça karşılaştığı ihanetler Menderes'te güvensizlik duygusunu arttırmıştı. Bu sebeple Menderes, kongre gibi hesaplaşma ortamlarını hiçbir zaman sevmemiştir. Hatta kongrelerden korktu. İktidarda bulunduğu on yıl içinde, biri 1951 diğeri 1955 yılında yapılan iki Büyük Kongre'de de gereksiz polemiklere, mücadelelere girdi. Menderes'in Genel Başkanı olduğu Demokrat Parti'de kongre demek bundan sonra çatışma demektir, bölünme demektir.¹⁹

Demokrat Parti'nin 1950-1960 yılları arasında topladığı iki kongreden ilki olan Üçüncü Büyük Kongre, 15 Ekim 1951'de, Ankara'da, Büyük Sinema'da çalışmalarına başladı. İlk iki kongre gibi uzun süren ve 20 Ekim 1951 akşamı sona eren kongreye 1160 delege katıldı. Kongrede, Cumhurbaşkanı Celal Bayar da bulundu. Ancak o, artık sahnede değil, Cumhurbaşkanlığı locasındaydı. Kürsüde konuşan, hesap veren, savaşan artık Adnan Menderes'ti.

Demokrat Parti Üçüncü Büyük Kongresi'nde yaşanan en ilginç gelişme, hiç şüphesiz İçişleri Bakanı Halil Özyörük'ü istifaya kadar götürülen gazete haberi idi: Ulus gazetesi, bakanın eşine resmi bir araba tahsis edildiğini yazdı ve yayınladığı resimlerle de bu iddiasını ispat etti.²⁰ Bu haberler üzerine Halil Özyörük, 17 Ekim 1951 günü bakanlık görevinden istifa etti.

3. 1954-1957 Dönemi

DP 1950-1954 arasındaki icraatları ile millet faktörünü siyaset oyununa dahil etmiş, özellikle köylü kesimin büyük desteğini almıştı. O yıllarda köy nüfusunun çok fazla olması, köy oylarını alan Parti'nin seçimleri kazanması sonucunu doğuruyordu. DP'nin 1954

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

yılında yapılacak seçimlerde köy oylarını alma noktasında sıkıntı çekmeyeceği kesindi. Traktör sayısındaki büyük artış, tarımsal krediler ve hepsinden önemlisi köylünün ürününü satacağı pazarlara ulaşması gibi tarım politikaları köylüyü çiftçi yapmıştı. Öte yandan limanlar, barajlar, köprüler, köy içme suları gibi hizmetler sayesinde Türkiye adeta şantiyeye dönmüştü.

1954 seçimlerinden önce DP, temel olarak kalkınmayı ve köylüye sağlanan desteği vurgulayarak seçmenlerden oy istedi. CHP'liler ise Petrol Kanunu'nun yeni bir kapitülasyon olduğunu belirterek, yabancı sermayenin Türkiye'ye gelişinden duydukları rahatsızlığı dile getirdiler. CHP'nin sönük geçen seçim kampanyasının aksine DP, 1954 seçimlerinden önce son derece renkli ve hareketli bir kampanya yürüttü. CHP Genel Merkezi'nin seçim sonrası hazırladığı rapora göre CHP seçimler için 158 bin lira harcarken DP'nin kasasından 1.5 milyon lira çıkmıştı.²¹

2 Mayıs 1954 günü yapılan genel seçimlerden Demokrat Parti, Cumhuriyet tarihinin rekor oranıyla galip çıktı: %56.6 oy alan Demokrat Parti, 503 milletvekili kazandı. CHP ise %34.8 oranla parlamentoya ancak 31 milletvekili sokabildi. Yürürlükte olan çoğunluk sistemi DP'ye milletvekilliklerinin neredeyse tamamını kazandırmıştı: %56.6 oy karşılığında milletvekilliklerinin %93'ünü aldı.²²

DP iktidarının ikinci dönemi olan 1954-1957 yılları arasındaki 3 yıllık süre, Demokrat Parti'nin en fırtınalı ve en tartışmalı dönemi olmuştur. 6-7 Eylül Olayları, İspat Hakkı, Hürriyet Partisi ve 29 Kasım 1955 DP Grubu Toplantısı gibi, DP iktidarının birçok önemli olayı bu sürede yaşanmıştır. DP ve Menderes bu dönemde iktidara ısınmış, 1950'den itibaren siyaset sahnesini yönlendiren millet, siyasetteki belirleyici rolünü giderek sermaye'ye bırakmıştır. 1950'de CHP'den milletin eline geçen siyaset oyununun ipleri, bu dönemde DP oligarklarına ve güçlenmeye başlayan sermayeye geçmiş, millet siyasi aktörlükten figüranlığa inmiştir. Bu dönem, DP'nin 1950-1954 yılları arasındaki 4 yılın muhteşem mirasını yemeye başladığı dönemdir.

Nitekim Demokrat Parti seçimlerden sonra yeni bir havaya büründü: "Parti en kuvvetli olduğu bir zamanda hatalar işleyecek ve kendi bünyesine ve geçmişine uymayacak bir yola girecek gibi görülüyordu."²³ Cumhurbaşkanı Celal Bayar başta olmak üzere birçok DP'li, seçimlerde CHP'ye çalışmış memurların cezalandırılması hususunda görüş birliği içindeydi. Etem Menderes, bakanlıkların merkez teşkilatından olup da seçimlere muhalefet partilerinden girenlerin, bağlı buldukları bakanlıkların kapısından içeri alınmaması gerektiğini yüksek sesle telaffuz ederken, Cumhurbaşkanı Bayar memurlar arasında tasfiyenin kaçınılmaz olduğunu belirtiyor ve "Ben buradan işe başladım bile. Üç dört kişiye yol verdim. Sıra büyüklere de gelecek" diyordu.

DP'deki değişim yalnızca memur kıyımıyla sınırlı kalmıyordu. Kırşehir, seçimlerde Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne oy verdiği için 30 Haziran 1954'te çıkarılan bir kanunla ilçe yapıldı. Emekli Sandığı Kanunu'nda değişiklik yapıldı, ayrıca devlet memurlarıyla ilgili köklü değişikliklere gidildi. Bu değişiklikler yapılmadan, bu kanunlarla ilgili Menderes'le görüşmek isteyen CHP Grup başkanvekilleri randevu bile alamadılar. DP bir anda 1946'ların CHP'si gibi olmuştu.²⁴ Tek çözüm, parti içi mekanizmalardan gelecek olan tepki, belki de başkaldırı idi! Parti içinde olup da farklı ses verenler, 'siyaseten prim kazanmak' amacıyla hareket ettiğinden böyle bir tepki veya başkaldırı Demokrat Parti'ye hiçbir zaman gelmedi.

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

Demokrat Parti iktidarı bir yandan baskıcı rejim hazırlıkları yaparken, diğer yandan Türkiye'nin şantiye hali devam ediyordu. Ancak iktisadi hayat ilk dört yıl gibi yolunda gitmeyecek, 1954-1958 yılları arasında, Anadolu'da 30-35 yılda bir görülen kuraklık yaşanacaktı. Ayrıca, 1952'de Kore Harbi'nin sona ermesi sebebiyle ihraç mallarının fiyatı yarı yarıya düşecek, ticaret hadleri (terms of trade) 1960 yıllarının ortalarına kadar Türkiye'nin aleyhine olacaktı. Son olarak da 1954 yılından sonra soğuk savaş şartları her yıl bütçenin %30'unun Milli Savunma giderlerine ayrılması zorunluluğunu doğuracaktı.²⁵

Ekonomideki bu olumsuzlukların tersine dış politikada altın bir dönem başlamıştı. 1950-54 dönemi nasıl liberal demokrasi ve iktisadi alanda başarılarla doluysa, 1954-1957 dönemi de Türkiye'nin dış politikasının en başarılı dönemlerinden biri olmuştur. Bu dönemde dış politika, Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü tarafından değil, Devlet Bakanı Fatin Rüştü Zorlu tarafından yönlendirilmiş, Türkiye yıllarca meyvelerini yiyeceği atılımları bu yıllarda yapmıştır.

"1955 yılı Nisan ayında Endonezya'nın Bandung kentinde Asya-Afrika Zirvesi toplandı. Bu konferansa NATO üyesi olarak yalnız Türkiye katılıyordu. Çin dışında konferansa katılan diğer Asya- Afrika ülkeleri ileride Tarafsızlar Bloku'nun üyeleri olacaktı. Zorlu Devlet Bakanı unvanı ile katıldığı bu konferansa yine kuvvetli bir ekiple gitti, Konferans'ta etkin rol oynadı. Emrivakilere karşı çıktı. Bazı yerleşmiş kanaatleri sarstı, hazırlanan oyunları bozdu. Olay çıkardı. Mağlup olmadı."²⁶

"Bandung'ta Türkiye nam yaptı, iyi bir şöhret kazandı. İş kolay değildi. Konferans'a katılanların ekseriyeti, eski müstemlekelerdi, istiklâllerine yeni kavuşmuşlardı. Eski müstemlekelerin sahiplerinin çoğu da NATO üyesi idi. Türkiye de NATO üyesi idi. Buna rağmen, Bandung'ta Türkiye dinlenildi ve sayıldı. Müstemlekeciliğin savunuculuğunu yapmadı tabii. Bandung atmosferinde böyle bir şey hayal bile edilemezdi."²⁷

Ağustos 1954'te Kıbrıs sorunu gündeme gelmişti. Yunanistan, Ada'yı ilhak için Birleşmiş Milletler'e başvurmuş, ayrıca yaptığı mitinglerle de konuyla ilgili ülke içinde kamuoyu oluşturmuştu. Birleşmiş Milletler bünyesinde de davasının desteklenmesi için, İsrail yüzünden ilişkilerimizin bir süredir gergin olduğu Arap ülkelerine yanaşmıştı. Türkiye ise Kıbrıs konusunda çok duyarlı idi. Ada'nın Yunanistan'a terk edilmesine seyirci kalmak mümkün değildi.

İngiltere, Kıbrıs sorununu çözüme kavuşturmak için bir konferans düzenleyeceğini Türkiye ve Yunanistan'a 1955 Haziranı'nda bildirdi ve bu ülkeleri konferansa davet etti. Türkiye'nin Kıbrıs'ın geleceği konusunda söz sahibi olması kuşkusuz DP'nin dış politik zaferiydi. Hükümet bu daveti hemen kabul etti ve davada kararlılığını göstermek için Yunanistan'a sert bir nota vererek Kıbrıs konusundaki kıskırtmalarına son vermesini istedi.

Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasındaki görüşmeler 27 Ağustos 1955'te Londra'da başladı. Dışişleri Bakanlığı'na vekalet eden Fatin Rüştü Zorlu'nun savunduğu Türk tezine göre, Ada Türkiye'ye verilmeliydi. Nitekim Lozan Antlaşması'yla Kıbrıs adasına ayrı bir statü tanınmış, Türkiye, Kıbrıs'taki egemenlik haklarını yalnız İngiltere'ye devrettiğini belirtmişti. Yine Lozan Antlaşması'yla Ada'da yaşayan halklara iki yıl içinde Türk ya da İngiliz uyruklarından birini seçme hakkı verilmişti. Ada dörtyüz yıla yakın bir süre Türklerin elinde bulunmuşken, tarihin hiçbir döneminde Yunanlıların idaresine geçmemişti. Kıbrıs, Yunanistan'a bin mil uzaklıktayken, Türkiye'ye yalnızca kırk mil uzaklıktaydı. Ayrıca Ada'da tapulu toprakların %60'ı Türklere aitti, Birinci Dünya Savaşı'na kadar da Ada'da çoğunluğu

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

Türkler oluşturmaktaydı. Bu nedenle Kıbrıs'ta Yunanlılar, Türkiye'nin muhatabı bile değildi. Ayrıca İngilizler, Türkiye'den aldığı bir toprağı Yunanistan'a devredemezdi.²⁸

Yunanistan, Türkiye'nin sert, kararlı ve hukuki mesnetlere dayanan tavrı karşısında şaşkına döndü. Çünkü, Türkiye'nin böylesi bir tavrına o güne kadar alışık değildi. Enosis'te direnmek için geldikleri "Lancaster House"ta geri adım atmak zorunda kalan Yunanlıları, ilişkilerin son derece gergin olduğu bir ortamda 5 Eylül 1955 Pazartesi günü Selanik'te Atatürk'ün doğduğu ev ile Türkiye'nin Selanik Konsolosluğu arasında patlatılan bomba kurtardı. Bomba haberi üzerine, 6 Eylül 1955 Salı günü İstanbul Beyoğlu'nda toplanan kalabalık, sloganlarla Atatürk'ün evine yapılan saldırıyı protesto etti. Ancak akşam saat 19.00'dan itibaren protesto, toplum psikolojisi ve tabii ki bazı provokatörler sebebiyle nitelik değiştirdi. Daha çok Rum vatandaşların bulunduğu bölgelerde dükkanların vitrinleriyle kepenkleri kırıldı, yine Rumlara ait binalar, kiliseler, eğlence yerleri, okullar hatta mezarlıklar bile tahrip edildi. 7 Eylül Çarşamba sabahına kadar devam eden olaylar sonunda yanmış, yıkılmış ya da ağır şekilde tahrip edilmiş beşbin bina vardı. Bu binaların büyük çoğunluğu Rumlara; bazıları da binaları tahrip edilen Rumlara komşu Türk, Ermeni ve Musevilere aitti. Bu tecavüzler, İstanbul'a nazaran çok daha küçük ölçüde olmak üzere İzmir'de ve Ankara'da da görüldü.

6 Eylül akşamı İstanbul'da bulunan Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile Başbakan Adnan Menderes saat 20.00 treniyle Ankara'ya hareket etmişlerdi. İzmit'e vardıklarında olaylar kendilerine haber verildi. Onlar da hemen İstanbul'a geri döndüler. Bizzat göstericilerin arasına girip olayları bastırmak için çaba harcadılar. Aynı akşam Başbakanlık'tan yayınlanan bildiri ile İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edildi.

6-7 Eylül olaylarının Londra Konferansı'nı olumsuz etkileyeceği aşıkardı. Nitekim siyasi görüşleri Fatin Rüştü Zorlu'yla hiçbir zaman örtüşmeyen Emekli Büyükelçi Mahmut Dikerdem de Londra'daki Lancaster House Konferansı'na katılmış ve anılarında Türkiye'ye dönüş yolculuğunu şu şekilde anlatmıştır:²⁹

"Lancaster House'tan doğruca, Havaalanına gittik. Uçağımız Belçika ve Almanya üzerinden İstanbul'a uçacaktı. Yolda uğradığımız iki kentte de gazetelerin büyük manşetlerle 6-7 Eylül olaylarını anlattığını gördük. Fatin Bey, yolculuk sırasında çok üzgün ve suskundu. Bir aralık yanına giderek, kendisini teselli etmek istedim. 'Bütün çabalarımız, Londra'da elde ettiğimiz başarı, bir gecede heba olup gitti' dedi."³⁰

6-7 Eylül olaylarının gerginliği iç politikaya da yansdı. Olaylardan bir ay sonra, DP IV. Büyük Kongre hazırlıklarının yoğunlaştığı günlerde, DP'li 11 milletvekili "ispat hakkı" konusunu gündeme getirdiler. Basına "ispat hakkı" tanınmasını, böylelikle yayın organlarının kolayca sansür edilmesinin önüne geçilmesini isteyen milletvekilleri bazı önemli isimleri de yanlarına çekerek genişlediler. Ancak DP, bu milletvekillerinin bir kısmını ihraç etti, kalanlar da DP'den istifa etti. Ayrılan milletvekilleri 20 Aralık 1955'te Hürriyet Partisi isimli bir parti kurdular. Genel Başkanlığını Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'nun yaptığı Hürriyet Partisi'nde hiçbir zaman düzenli ve akılcı bir çalışma ortamı kurulamadı. Parti'nin bir çalışma programı yoktu. Parti'nin ileri gelenleri gece yarısına kadar toplantılar yapıyor, ancak bu toplantılarda Parti'nin gelişmesiyle ilgili herhangi bir karar alınmıyordu. Üstelik, bu toplantılardaki önemsiz konuşmalar, ertesi gün DP ve CHP Genel Merkezi koridorlarına çoktan ulaşmış oluyordu. Parti kurucuları ve Yönetim Kurulu üyeleri kendi seçim bölgeleri dışında başka yerlerle ilgilenmiyor, yurt gezileri düzenlemiyorlardı. Hürriyet Partisi milletvekili sayısında bir ara CHP'yi geçip ana muhalefet partisi olduysa da, muhalefetini

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

meclis dışına taşıyamadı.³¹

Oysa ki 1955 sonbaharında muhalefet yapmak için elverişli bir ortam vardı. 1955 yılının ilkbaharında havaların soğuk gitmesi tarım ürünlerinin fiyatlarının aşırı yükselmesine yol açmıştı. Ayrıca inşaat malzemesi, traktör, yedek parça, otomobil lastiği, kalay, çivi, ilaç gibi birçok ihtiyaç maddesi de döviz darlığı sebebiyle piyasada bulunmuyordu. 1955 Haziran sonunda tekel maddelerine ve Sümerbank ürünlerine yapılan zamlar halk arasında memnuniyetsizliği arttırmış, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu'nun 300 milyon dolarlık bir kredi temin etmek üzere ABD'de uzunca bir süre kaldıktan sonra Türkiye'ye elleri boş olarak dönmesi havayı daha da ağırlaştırmıştı.

Bütün bu olumsuzluklar içinde Demokrat Parti, tarihinin son Büyük Kongresi olan Dördüncü Büyük Kongre'yi topladı. Yaklaşık 1300 delegenin katıldığı kongrede seçimler, ilk üç kongrenin aksine hemen ikinci gün yapıldı. 15 Ekim 1955'te çalışmalarına başlayan kongrede, 16 Ekim günü seçimler gerçekleşti. 17-18 Ekim günleri delegelerin eleştiri ve dileklerini dile getirmeleriyle geçildi. Son iki günün tek önemli olayı, 18 Ekim 1955'te İstanbul delegelerinden 50 imzalı önerge verilmesiyle başladı. Önerge, uzun tartışmalara ve kavgalara yol açtı. Önerge ile "partiden ayrılan milletvekillerinin milletvekilliği sıfatının da kaldırılmasını sağlamak üzere bir kanun çıkarılması" teklif ediliyordu. Menderes yaptığı konuşmada bu önergenin lehine sözler söyledi. "Partiden çıkarılan milletvekillerinin DP içindeki kuyruklarının da kesilmesi gerektiğini" ifade edince de gerginlik arttı. Divan Başkanı Tefik İleri ile bizzat Menderes'e şiddetli hücumlar oldu. DP delegesi her kongrede koyduğu demokratik tavrını, Dördüncü Büyük Kongre'de son gün gösteriyordu. Önerge, müzakere yapılmaksızın oya kondu. Gürültüler ve itirazlar arasında Divan Başkanlığı önergenin kabul edildiğini açıkladı.

Muhaliflerince, Demokrat Parti'nin dikta rejimi kurma teşebbüsünün bir adımı olarak nitelenen bu önerge ile getirilmek istenen uygulama, günümüzde de tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Uygulamanın, milletvekillerinin hareket serbestisini ve hürriyetini kısıtladığı; ayrıca, Genel Başkanların milletvekilleri üzerindeki nüfuz ve otoritesini, hatta baskısını arttırması anlamına geldiği için eleştirilmektedir. Bu tür eleştiri yapanlar, yasaklarla parti değişiminin önüne geçilemeyeceğini, nitekim 1985-1995 yılları arasında kurulan "hülle partileri"nin bu tür ihtiyaca cevap verdiğini savunmaktadırlar. Öte yandan başka bir kesim, çirkin transfer dedikoduları yüzünden TBMM'nin yıpratıldığını savunmakta ve milletvekilinin seçildiği partiden istifa edip başka bir partiye katılmasının doğru olmayacağı görüşündedir.³²

Dördüncü Büyük Kongre'den yaklaşık 45 gün sonra yaşanan önemli bir olay Demokrat Parti'yi karıştırdı ve Parti'nin dönüm noktası oldu: 29 Kasım 1955 Salı günü Dr. Burhanettin Onat başkanlığında toplanan DP Meclis Grubu'nda İktisat ve Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı hakkındaki gensoru önergesi görüşülecekti. Ancak Grup, yoğun baskısıyla gensoruyu hükümete yöneltti ve arkası arkasına kürsüye çağırdığı bakanları istifa ettirdi. Bunun üzerine kürsüye gelen Menderes, Bakanlar Kurulu'ndaki bakanların toptan çekildiğini belirterek, kendisi ile ilgili kararı da grubun vermesini "kaderimi sizlerin reylerinize terk ediyorum" sözleriyle istedi. Başbakanın bu konuşması gruptaki havayı yumuşattı. Gruba başkanlık eden Burhanettin Onat, Adnan Menderes hakkındaki güvenoylamasına geçti. Bir-iki milletvekili hariç bütün grup Menderes'in lehinde oy kullandı. Menderes'in bakanlarını düşüren grup, Menderes'e aşırı sevgi ve heyecanla sahip çıkmıştı. Bunun üzerine Menderes tekrar kürsüye geldi, gruba teşekkür etti ve "Aslanlar gibi insanlarsınız; siz isterseniz hilafeti bile getirirsiniz. Size layık olmaya

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

çalışacağım” diyerek kürsüden indi.

Birçok tarihçi, bu grup toplantısının Menderes'in zaferiyle sonuçlandığı kanaatini taşır ve Menderes'in sözleri üzerinde durur. Böyle düşünenler, bu sözlerle Menderes'in laiklik karşıtı, irticacı düşüncelerinin su yüzüne çıktığını vurgularlar. Bu satırların yazarı ise Menderes'in bu olayla, kendi bakanlarını gözünü kırpmadan harcamış bir başbakan olarak tarihe geçtiğini savunmaktadır.³³

1954-1957 döneminin önemli dış politika gelişmeleri sadece Londra Konferansı ve 6-7 Eylül olaylarının yankılarından ibaret değildir. Türkiye'nin öncülük ettiği Bağdat Paktı Türkiye, Irak, İran, İngiltere ve Pakistan tarafından imzalanmış, ancak Irak'taki darbeden sonra bu pakt yaşamamıştır.

Dış politikada bir başka önemli gelişme 1956 yılında İsrail, İngiltere ve Fransa'nın, Mısır'a saldırımları sonunda başlayan Arap-İsrail Savaşı'dır. Savaş sürerken Sovyetler Birliği, İsrail, İngiltere ve Fransa'yı açıkça tehdit etti ve Orta Doğu'ya asker göndereceğini açıkladı. Bunun üzerine Amerika devreye girerek savaşı sona erdirdi. Savaş bittiğinde ABD'nin Arap dünyasındaki itibarı olağanüstü sarsılmıştı. Orta Doğu'da güç boşluğu doğmuş ve bu boşluğun da SSCB tarafından doldurulması ihtimali yükselmişti. ABD, Orta Doğu ülkelerinin ekonomisini güçlendirmeye yardım ederek bu ülkeleri yanına çekmek istiyordu. Sözü edilen yardımları sağlamak amacıyla ortaya atılan Eisenhower Doktrini,³⁴ aslında Orta Doğu'daki güç dengesini ABD'nin çıkarlarına ve yararına göre yaratma amacını taşıyordu. Türkiye, Eisenhower Doktrini'ne 22 Mart 1957 günü katıldığını, ayrıca doktrini bölgede gerçekleştirebilmek için hazır olduğunu açıkladı.³⁵ Eisenhower Doktrini, Menderes Hükümeti için 1947 yılında Truman Doktrini'nin açıklanması ile başlayan askeri ve ekonomik yardımın, Türkiye'nin yanı sıra diğer Orta Doğu ülkelerine de genişlemesi olarak değerlendirilebilir. Başbakan Adnan Menderes, söz verilen bu askeri ve ekonomik yardım sayesinde ülke içinde de prestijini arttırmayı ümit ediyordu.

4. 1957-1960 Dönemi

1954 seçimlerinden sonra arkası arkasına yaşanan krizler, başta Menderes olmak üzere Demokrat Partilileri yıpratmıştı. İktidar yorgun düşmüş, Menderes aşırı derecede sinirli ve çevresine karşı kırıcı olmaya başlamıştı. Öte yandan muhalefet partileri, 1958 yılında yapılacak seçimlere tek listeyle girmek için görüşmeler yapıyordu. Demokrat Parti, muhalefete fazla hazırlanma imkanı tanımadan 27 Ekim 1957 günü erken seçimlere gitti.

Seçimlerde muhalefete önceki seçimlerde olduğu gibi yine CHP öncülük etti. O güne kadar meydan mitingleri ve kahve toplantılarından öteye gitmeyen propagandalara 1957 seçimleri ile birlikte ev toplantıları da eklendi. 1957 seçimleri, bayrak, afiş ve el ilanlarının o güne kadar görülmedik biçimde kullanılmaya başlandığı seçim oldu.³⁶

Seçimlere katılım oranı %76.6 seviyesinde gerçekleşti. Demokrat Parti oylarını yüzde ellinin altına düşürdü ve %47.3'te kaldı. Cumhuriyet Halk Partisi ise %40.6 oranını yakaladı. Çoğunluk sistemi yürürlükte olduğundan, oy oranlarına göre milletvekili sayılarındaki adaletsizlik bu seçimlerde de göze çarpıyordu: DP 408 milletvekili, CHP 173 milletvekili kazandı.

Demokrat Parti'nin 1957 seçimlerinde aldığı %47.3 oranındaki oy genellikle tüm tarihçiler tarafından "ağır yenilgi" olarak ifade edilir. Halbuki bu oran 7 yıllık iktidar yıpranmışlığına

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

ve etkin muhalefete karşı bir başarı olarak da değerlendirilebilir. Demokrat Parti, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerini kazanarak, Türkiye’de üst üste 3 seçim kazanan tek parti olma özelliğini de taşımaktadır. Bu rekorun uzun yıllar kırılması da pek mümkün görülmemektedir.

Bütün bunlara rağmen Demokrat Parti, 1957 seçimlerinden, 1954’e oranla %9.3 oy kaybederek çıktı. İki il hariç, oy oranları her seçim çevresinde düştü. DP, çoğunluk sisteminin kendisine sağladığı avantaja rağmen milletvekili sayısı bakımından da eski gücünde değildi. Bu düşüşün sebeplerini şu şekilde özetleyebiliriz:

- 1- Milli Korunma Kanunu’nun uygulamasındaki başarısızlık döviz sıkıntısını doğurmuş; cam, lastik, pil, inşaat malzemesi, çay, kahve, ilaç, gözlük camı gibi maddeler karaborsaya düşmüştü. Bu da, milletin Demokrat Parti iktidarını haklı eleştirilerine yol açıyordu.
- 2- Demokrat Parti’nin 1946-1950 arası yaptığı demokrasi mücadelesinden ve söylediği sözlerden eser yoktu. Aynı sözler şimdi muhalefet tarafından söyleniyordu. Bu da sayıca az, ancak "özgöl ağırlık" bakımından fazla olan toplumun önemli kesimlerinin DP’ye sırt çevirmesine ve dolayısıyla toplumun diğer katmanlarının da etkilenmesine yol açmaktaydı.
- 3- Demokrat Parti ispat hakkı konusunda son derece inatçı ve yanlış tutum izlemişti. Bu, partinin küçülmesine, önemli partililerini kaybetmesine ve Hürriyet Partisi’nin doğmasına neden olmuştu. Muhalefetin "hırsıza hırsız denilemeyecek" sözleri haklı bir eleştiri olarak görünüyordu.
- 4- Kırşehir, 1954 seçimlerinde Millet Partisi’ne oy vermesi yüzünden cezalandırılmış ve 30 Haziran 1954’te ilçe yapılmıştı. Bu durum üç yıl sürdü ve DP iktidarı 12 Haziran 1957 günü TBMM’de kabul edilen bir kanun ile Kırşehir’in yeniden il olmasını sağladı. Ancak Kırşehir’in yeniden il olması tasarısı mecliste görüşülürken, Osman Bölükbaşı, Nevşehir’e bağlanan Kozaklı ve Hacıbektaş ilçelerinin Kırşehir’de kalması gerektiğini vurgulamıştı. Bu isteği kabul edilmeyince de başta Celal Bayar olmak üzere Meclis’e ve Meclis başkanına ağır sözlerle saldırmıştı. Bu sözleri Bölükbaşı’nın başına büyük işler açtı. Dokunulmazlığı kaldırıldı, tutuklanarak cezaevine girdi. Seçimler sırasında da hâlâ hapis yatıyordu.

Bu durum Demokrat Parti’nin, muhaliflerini susturmak için onları zindanlara tıkan bir siyasal teşekkül olarak algılanmasına yol açtı.

- 5- Aday listelerinin tanziminde yapılan hatalar, yerel unsurlara önem verilmemesi, adayların Menderes ve yakınındaki üç-beş kişi tarafından belirlenmesi, 1957 seçimlerinde oy kaybının en önemli sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır: Demokrat Parti Genel İdare Kurulu tarafından aday tespitinin yapıldığı 28 ilin 14’ünde tamamen, 3’ünde de kısmen seçimler kaybedilmişti. Adayların önseçimle belirlendiği yani aday tespitinin teşkilatlara bırakıldığı 39 ilin 33’ünde seçimler kazanılmıştı.
- 6- Yeni yüzler, yeni sözler isteyen seçmenlerin, yedi yıldır sürmekte olan Demokrat Parti iktidarından bıkmaları da oy kaybının bir başka sebebidir. Ayrıca, bazı seçim çevrelerinde, oralara özgü işlenen hatalar da oy kaybına yol açmıştır. Örnek olarak, doğunun ilk üniversitesi Elazığ’a açılacakken, Erzurum Milletvekili Merhum Rıfki Salim Burçak’ın Milli Eğitim Bakanlığı yaptığı dönemde kanun teklifi "Atatürk Üniversitesi’nin Erzurum’a kurulması" yönünde verilmiş ve öyle de gerçekleşmiştir. 1957 seçimlerinde de Elazığ, elbette DP’yi cezalandırmıştır.³⁷

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

Seçimlerden sonra kurulan Beşinci Menderes Hükümeti, 1950-1960 döneminin son hükümeti olmuştur. Bu hükümet göreve gelir gelmez yaşanan "Dokuz Subay Olayı" 1958 Türkiye'sinin önemli gündem maddelerinden biriydi. Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu'nun ihbarıyla dokuz subay 26 Aralık 1957'de tutuklandı. Bu subayların askeri bir darbe hazırlığı içinde oldukları iddia ediliyordu. Fakat böyle bir cuntanın varlığı kanıtlanamadığı için, Samet Kuşçu iftiradan mahkum oldu.³⁸

DP iktidarı 4 Ağustos 1958 tarihinde Türk Lirası'nın 11 yıldır sabit tutulan değerini düşürmek zorunda kaldı. Hükümet, borç erteleme ve yeni kredi talepleriyle başvuruda bulunduğu uluslararası kuruluşlardan, ciddi bir istikrar programı uygulanması ve Türk Lirası'nın devalüe edilmesi gibi önlemler alınmadığı takdirde hiçbir destek göremeyeceği cevabını alınca istikrar programını hazırlamak zorunda kalmıştı. İstikrar paketinin ilk önemli kararı, 8 Ağustos 1958'de Türk Lirası'nın Amerikan Doları karşısındaki değerinin 2.82 liradan 9.45 liraya düşürülmesi oldu.

1958 istikrar programının diğer unsurları arasında ise, ithalat ve ihracat rejimlerinde serbestleşmeye yönelmesi, KİT'lerin ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatlarına zam yapılması, özel kesimin ürettiği mal ve hizmetler üzerindeki fiyat denetiminin kaldırılması, Merkez Bankası'nın kamu kesimine açtığı kredilerde ciddi kısıtlamalar getirilmesi gibi önlemler yer alıyordu. Bu önlemlerin alınmasıyla birlikte Türkiye'nin dış borçları konsolide edildi ve ödemeler dengesi açığı azaldı, enflasyon düştü. Ancak, büyüme hızı geriledi ve iktisadi durgunluk baş göstermeye başladı.³⁹

1959 yılının başında Kıbrıs Sorunu'nda çözüme yaklaşıldığının ciddi belirtileri ortaya çıktı: Taraflar, bağımsız bir cumhuriyet kurma hususunda ilke anlaşmasına vardılar. Türk ve Yunan Hükümetlerinin Başbakanları Menderes ile Karamanlis, 11 Şubat 1959'da Zürih'te bu konuda bir antlaşma imzaladılar. Esas antlaşmanın da, bir hafta sonra Londra'da imzalanmasını kararlaştırdılar. Üçlü Kıbrıs Konferansı adı verilen Londra'daki bu imza töreni için Başbakan Menderes ve beraberindeki heyeti taşıyan uçak 17 Şubat 1959'da Londra yakınlarında düştü. Uçakta bulunan 35 kişiden 15'i öldü, içlerinde Menderes'in de bulunduğu 10 kişi yaralı kurtuldu.

Adnan Menderes, Kıbrıs'la ilgili Londra Antlaşmalarını 19 Şubat 1959'da klinikte imzaladı. Londra Antlaşmaları dört antlaşmayı içeriyordu:

- Kıbrıs'taki İngiltere egemenliğinin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devrine ilişkin Kuruluş Antlaşması,
- Kıbrıs'ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve anayasa düzenini teminat altına alan Garanti Antlaşması,
- Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasında yapılacak Askeri İttifak Antlaşması,
- Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın temel maddeleri.⁴⁰

Menderes, 26 Şubat'ta İstanbul'a döndü. Menderes'in yurda dönüşü, onun halk tarafından nasıl sevildiğini gösteriyordu. Yeşilköy Havaalanı'nda yüzbinler Menderes'i muazzam bir tezahüratla karşıladı. Yurdun dört köşesinde binlerce kurban kesildi. Halkın içinde Menderes'in kazadan kurtuluşu "Allah'ın sevgili kulu" olmasına bağlanıyordu. 27 Şubat'ta Menderes Ankara'ya geçti. Ankara'da da muazzam bir karşılama yapıldı. Karşılayanlar arasında bulunan İsmet İnönü, Menderes'e geçmiş olsun dileklerini ilettiler ve el sıkıştı. Bu, Menderes ile İnönü'nün son tokalaşmasıydı.⁴¹ Nitekim, sonu 27 Mayıs Darbesi'ne kadar

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

gidecek olan süreç başlamıştı.

Muhalefet partilerinin bir araya gelmesi amacını güden "Milli Muhalefet Cephesi" için ilk gelişme Cumhuriyetçi Millet Partisi ile Türkiye Köylü Partisi'nin 16 Ekim 1958 tarihinde birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adını alması ile yaşandı. Diğer muhalefet partisi olan Hürriyet Partisi de 24 Kasım 1958'de CHP'ye katıldı. Bu katılımdan bazı demokratlar, kendi deyimleri ile "adeta irkildi."⁴² Bu irkilmenin ürünü olarak "Vatan Cephesi" doğdu. DP içinde Vatan Cephesi kurulmasına karşı cılız bir ses yükseldiyse de Celal Bayar'ın da devreye girmesiyle Kasım ayı içinde Vatan Cephesi'ne hız verildi. Ancak Demokrat Parti yönetimi Vatan Cephesi Teşkilatı ile ilgili yeterli tanıtım ve propaganda yapılamamasından şikayetçiydi. DP, basın desteğini kaybetmişti. Zafer gazetesinin yayınları da yetersiz bulununca, geriye bir tek radyonun, Vatan Cephesi'nin propaganda aracı olarak kullanılmaya başlanması kalıyordu. Demokratlar bu düşüncelerini hayata geçirerek, her haber saati öncesinde, Vatan Cephesi'ne katılanların isimleri ve mensup oldukları illerin listesini radyodan okutmaya başladılar. Ancak, bu durum öylesine abartıldı ki, vatandaşların çoğu radyolarını kapatma yoluna gittiler. Diğer taraftan muhalefet, radyoda okunan isimlerin hayali kişilerden oluştuğunu iddia ediyordu. Muhalefete göre Konya'daki demokratlar, Vatan Cephesi'ne katılanların listesi hazırlanırken isim uydurmakta güçlük çekmişler, Konya Mezarlığı'ndaki mezar taşlarından 1200 ismi yazarak Ankara'ya göndermişlerdi!⁴³ Sonuçta Vatan Cephesi gereksiz yere havayı gerginleştiren bir örgüt olarak tarihteki yerini aldı.

Demokrat Parti Vatan Cephesi ile uğraşırken muhalefet, özellikle de CHP, iktidar aleyhine Ankara merkezli kampanyalar yürütüyordu. Ancak halk, muhalefete fazla ilgi göstermiyordu. Bunun üzerine CHP, muhalefeti halk hareketi haline dönüştürmeye karar verdi. Bu çerçevede CHP, Ege illerini kapsayan ve "Büyük Taarruz" olarak adlandırdığı propaganda seferini 29 Nisan 1959'da Uşak'tan başlattı. Grup, DP İl Binası'nın önünden geçerken, iki partinin taraftarları arasında karşılıklı sataşmalarla başlayan kavgada DP İl Binası tahrip edildi. CHP kfilesi, ertesi sabah Manisa'ya hareket etmek üzere Uşak Gari'na geldiğinde bu kez DP'li bir grup kfileye saldırdı. Bu arada atılan taşlardan biri İsmet İnönü'nün başına isabet etti. Bu olayı Manisa konuşmasında değerlendiren İnönü "... benim hayatıma kastetmek için harekete geçmişlerdir. Muhalefet aleyhine ehli salip isnadı ve muhalefeti karınca gibi ezmek tavsiyesi, gece sabaha kadar Ankara'da tertiplenerek tatbikata konmuştur. Azınlıkta olan iktidar, nihayet kaba kuvvetle bir dehşet idaresi kurarak, vatandaşları insan haklarından mahrum yaşatmaya karar vermiş görünüyor" diyecekti.⁴⁴

Büyük Taarruz'un Ege ayağını tamamlayan İnönü 4 Mayıs 1959'da İstanbul'a geçti. Yeşilköy Havaalanı'na inen İnönü, oradan arabayla şehre hareket etti. Arabası Topkapı'ya gelince 10-15 kişilik bir grubun saldırısına uğradı. Araba tekmelendi, camları taşlandı. Büyük Taarruz 7 Mayıs'ta bitti. İnönü Ankara'ya döndü. Ankara'da da yer yer polisle çatışmalar oldu.⁴⁵

Gerçi kavga eden gruplar hiçbir yerde ellişer kişiyi geçmiyordu. Ancak idarenin olayları önlemekteki beceriksizliği her yerde ortaya çıkıyordu. Kavgalara karışan az sayıdaki insana önlem alınamayınca toplum psikolojisi devreye giriyordu. Meydanlar, toplum psikolojisine terk edildiğinde ise provokasyonların ardı arkası kesilmiyordu.

1959 yılının yaz aylarında siyasi hava bir parça yumuşadıysa da, Eylül ayında CHP'nin Çanakkale Gezisi ile olaylar dönemi yeniden başladı. 1960 yılının Şubat ayının ilk

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

günlerinde İnönü'nün Konya gezisinde Konya olayları yaşandı. İsmet İnönü'nün her gittiği yerde kavga çıkması - İnönü şimdi de Kayseri gezisi düşündüğünden- Kayseri Valisi Ahmet Kınık'ı tedirgin ediyordu. Vali; siyasi toplantıları yasakladığından dolayı İnönü'den Kayseri'ye gelmemesini istedi. Ancak İnönü, programını değiştirmede. Kayseri'de Vali'nin bu anlamsız tutumu hariç bir olay yaşanmadı.

İdarenin, İsmet İnönü'ye ve CHP'lilere yaklaşımı, görüldüğü gibi 1959 yılından itibaren oldukça sertleşmişti. CHP zaten siyasi havayı sertleştirmek istiyordu. DP ise CHP'nin oyununa gelmiş ve 1946-1950 arasında CHP'nin kendisine uyguladığı baskıların benzerlerini bu kez kendisi, CHP'ye karşı kullanmaya başlamıştı. Halbuki, 27 Mayıs Darbesi'ne giden yolda idare, demokrasinin asgari kurallarını işletebilseydi, hem DP'nin gücü ortaya çıkacaktı hem de CHP'nin kamuoyu desteğini kaybettiği görülecekti.

Halbuki DP, ortamı daha da germek için sanki özel çaba gösteriyordu: Tahkikat Komisyonu kuruldu. Komisyon, CHP'nin yasa dışı yöntemlerle siyasal mücadele yaptığını, bir kısım basın da onu bu yolda desteklediği iddialarını inceleyecekti. Tahkikat Komisyonu ilk iş olarak siyasi faaliyetleri durdurdu, yayın yasakları koydu. Komisyon bir ay içinde görevini tamamladı.⁴⁶

Tahkikat Komisyonu'na yetki veren kanunun TBMM'de kabul edilmesinden bir gün sonra İstanbul'da, iki gün sonra da Ankara'da binlerce öğrencinin katıldığı hükümeti protesto gösterileri yapıldı. İstanbul'daki olaylar, 28 Nisan 1960 günü saat 9.30'da başladı ve yaklaşık 7 saat sürdü. Polis, göstericilerin önüne barikat kurduysa da öğrencileri durduramadı. Çatışma çıktı.⁴⁷ Turan Emeksiz isimli öğrenci seken bir kurşunla öldü. Ayrıca 16'sı polis 40 yaralı vardı.

Olaylar büyünce İstanbul Valisi Ethem Yetkiner hükümete "derhal sıkıyönetim ilan edilmesi" teklifinde bulundu. Hükümet de bu teklife uyararak saat 15.00'ten itibaren İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan etti. Sıkıyönetimin ilanı, olayların 29 Nisan 1960 Cuma günü Ankara'ya sıçramasına engel olamadı. Ankara'daki daha büyük gösteri 555K parolası ile 5 Mayıs günü saat 5'te Kızılay'da yapıldı.

Adnan Menderes, sıkıntılı günlerinde kendisini halkın içine atardı. Kalabalıklar, kendisine gösterilen sevgi, onun ilacıydı. Gerginleşen siyasal atmosfer Menderes'i bunaltıyor, o da, bu havadan kurtulmanın yolu olarak yine kendini miting alanlarına atmayı düşünüyordu. Demokrat Partili milletvekillerinin bir kısmı ise Menderes'in geziye çıkması ve miting yapması fikrine sıcak bakmıyordu. Ankara karışıktı. Gerginleşen siyasal hava DP'nin aleyhine idi. Darbe söylentileri ayyuka çıkmıştı. Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmiş, buna rağmen olaylar önlenememişti. İlginçtir ki olaylar yalnızca sıkıyönetimin olduğu Ankara ve İstanbul'daydı. Böyle bir ortamda Menderes'in geziye çıkmak yerine Ankara'da kalıp duruma hâkim olması gerekirdi. Ancak Menderes, kendisini yine halkın arasına attı. İlk olarak, denizyoluyla geçtiği Çanakkaleli halk Menderes'e sahip çıktı. Daha sonra da miting için geldiği İzmir'de bütün Egeli yurttaşlar. Bergama, Manisa ve Turgutlu mitinglerinin de diğerlerinden kalır yanı yoktu. 1946-1950 arasındaki coşku geri gelmişti. Çocuklarına bayramlık elbiselerini giydirip miting alanlarına koşan Egeliler, Menderes'i bağırmasına bastılar.

Menderes, son gezisi olan Eskişehir'de, 25 Mayıs'ta "Yolumuz, seçim yoludur. Serbest seçim yoludur" sözleriyle erken seçimin sinyallerini verdi. Ama, 27 Mayıs 1960 Darbesi Menderes için sonun başlangıcıydı.

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

5. 27 Mayıs Darbesi ve Sonrası

27 Mayıs Darbesi Silahlı Kuvvetlere mensup otuzyedü subay tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak darbe, emir-komuta zinciri içinde yapılmamıştı. Bu sebeple darbeciler daha ilk günden "cunta" görüntüsü vermeye başlamıştı. Darbeciler, kendilerine meşruiyet temelleri arama zorunluluğu duyuyorlardı. Meşruiyet sorunu, her fırsatta "27 Mayıs Devrimi"ni yapan Türk Milleti" ibaresi kullanılarak çözülmeye çalışılacaktı.

27 Mayısçılar darbeden sonra, üniversitenin desteğini arkalarında güçlü bir şekilde hissedebilmek için "biraz devrim, biraz hukuk" mantığını çalıştırdılar. 27 Mayıs'ı gerçekleştiren subaylar (Milli Birlik Komitesi), bu yönde ilk adımı 12 Haziran 1960'da Geçici Anayasa'yı kabul ederek attı. Geçici Anayasa ile Demokrat Parti mensuplarını yargılamak üzere, üyeleri Bakanlar Kurulu'nun teklifi üzerine Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından seçilecek olan Yüksek Adalet Divanı adlı bir olağanüstü mahkeme kurulması öngörülüyordu. Olağanüstü mahkeme kısa sürede oluşturulduktan sonra 1950-1960 dönemi Yassıada'da yargılanmaya başlandı.

Dünya hukuk tarihinin patolojik simgesi Yassıada Duruşmalarında Celal Bayar, hep eski Kuva-yı Milliyeci Bayar'dı. İstiklal Savaşı'nın Galip Hocası, sert, ciddi, metin bir devlet adamı görüntüsünde ve edasında idi. Adnan Menderes ise aşırı nazik ve kibar, ayrıca mahkeme heyetine abartılı şekilde saygılı davrandı. Diğer yargılananlardan tamamına yakını vakurdu. Devlet adamı niteliklerini korudular.

Yassıada'da duruşmalara 14 Ekim 1960'ta başlandı. Kararın açıklandığı 15 Eylül 1961'e kadar geçen 11 ay 1 gün içinde toplam 592 sanık hakkında 19 ayrı dava açıldı. Başsavcı, bu davalarda 228 sanık hakkında idam cezası istedi. Toplam 202 oturum yapıldı, 1000'i aşkın tanık dinlendi. Ancak Mahkeme Heyeti, savunma tanıklarının neredeyse tamamını "gereksiz" gördüğünden dinlemedi. Tanıkların çoğu, kendilerine ezberletilen metinleri mahkeme salonunda tekrar etti.

Yassıada Davalarının adları, açılma ve karar tarihleri ile verilen kararlar şu şekilde özetlenebilir:⁴⁸

- 1- Köpek Davası (14 Ekim 1960-24 Ekim 1960): Celal Bayar ve Tarım eski Bakanı Nedim Ökmen, Afganistan kralı tarafından Bayar'a hediye edilen bir Afgan tazısını zorla Hayvanat Bahçesi'ne satmaktan yargılandılar ve mahkum oldular.
- 2- 6-7 Eylül Olayları Davası (20 Ekim 1960-5 Ocak 1961): Bu dava 1955'te halkı İstanbul'da yaşayan Rumlara karşı ayaklanmaya azmettirmek ve can ve mala zarar vermek iddiasıyla açıldı. Sanıklardan Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve İzmir eski Valisi Kemal Hadımlı mahkum oldu, diğer sanıklar beraat etti.
- 3- Bebek Davası (31 Ekim 1960-22 Kasım 1960): Adnan Menderes gayri meşru çocuğunu öldürmeye azmettirmek iddiasıyla yargılandı. Beraat etti.
- 4- Vinileks Şirketi Davası (4 Kasım 1960-26 Kasım 1960): Hasan Polatkan, kişisel çıkar karşılığı Vinileks Şirketi'ne usulsüz kredi vermek iddiasıyla yargılandı ve mahkum oldu.
- 5- Dolandırıcılık Davası (8 Kasım 1960-3 Aralık 1960): Eski bakanlardan Hayrettin Erkmen ve Zeyyat Mandalıncı ABD'ye yaptıkları geziden artan dövizleri geri vermemek iddiasıyla yargılandı. Her ikisi de beraat etti.

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

- 6- Arsa Davası (11 Kasım 1960-26 Kasım 1960): Tarım eski Bakanı Nedim Ökmen, hükümeti, eşine ait arsaları fahiş fiyattan satın almaya zorlamaktan yargılandı ve mahkum oldu.
- 7- Ali İpar Davası (15 Kasım 1960-19 Ocak 1961): Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Medeni Berk ve Hayrettin Erkmen ile İpar Transport Şirketi'nin sahibi armatör Ali İpar döviz yasasını ihlal etmek iddiasıyla yargılandılar ve mahkum oldular.
- 8- Değirmen Davası (18 Kasım 1960-3 Aralık 1960): Ticaret eski Bakanı Sıtkı Yırcalı yolsuz kredi kullanımı suçuyla yargılandı. Zaman aşımına uğradığından dava düştü.
- 9- Barbara Davası (21 Kasım 1960-20 Aralık 1960): Hasan Polatkan ve Refik Koraltan, bir Alman hizmetçi getirmek ve kendisine döviz tahsis ederek Döviz Kanunu'nu ihlal etmekten yargılandı. Her ikisi de mahkum oldu.
- 10- Örtülü Ödenek Davası (25 Kasım 1960-2 Şubat 1961): Adnan Menderes ve Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur, Başbakanlık örtülü ödeneğini yasalara aykırı biçimde kullanmaktan yargılandılar ve mahkum oldular.
- 11- Radyo Davası (29 Kasım 1960-26 Aralık 1960): Adnan Menderes ve yedi eski bakan devlet radyosunu, siyasal amaçlarına alet ederek partizanca kullanmak, muhalefete radyoyu kullanma hakkını tanımamak ve bu suretle anayasayı ihlal etmek suçuyla yargılandılar ve mahkum oldular.
- 12- Topkapı Olayları Davası (2 Aralık 1960-17 Nisan 1961): Celal Bayar, Adnan Menderes, eski bakanlar ve eski milletvekillerinden oluşan toplam 60 sanık, 4 Mayıs 1959'da Topkapı'da İsmet İnönü'ye karşı bir suikast düzenlemek amacıyla halkı kışkırttıkları gerekçesiyle yargılandı. Aralarında Celal Bayar ve Adnan Menderes'in de bulunduğu 17 sanık mahkum oldu, 43 sanık beraat etti.
- 13- Çanakkale Olayları Davası (27 Aralık 1960-10 Mart 1961): Adnan Menderes ve üç eski bakan, CHP'li iki milletvekilinin seyahat özgürlüğünü engellemek suçuyla yargılandılar ve mahkum oldular.
- 14- Kayseri Olayı Davası (9 Ocak 1961-20 Nisan 1961): CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün seyahat özgürlüğünü engellemek suçuyla yargılanan 13 sanıktan 8'i beraat etti, içlerinde Celal Bayar ve Adnan Menderes'in de bulunduğu 5 sanık mahkum oldu.
- 15- Demokrat İzmir Davası (12 Ocak 1961-5 Mayıs 1961): 2 Mayıs 1959 tarihinde halkı "Demokrat İzmir" gazetesinin matbaasını tahrip etmeye teşvik iddiasıyla yargılanan 24 sanıktan 8'i beraat etti, içlerinde Adnan Menderes'in de bulunduğu 16 sanık mahkum oldu.
- 16- Üniversite Olayları Davası (2 Şubat 1961-27 Temmuz 1961): 28 Nisan 1960'da İstanbul'da ve 29 Nisan 1960'da Ankara'da meydana gelen olaylarla ilgili açılan bu davada 118 sanık yargılandı. Demokrat Partili bakanların yanı sıra bazı Silahlı Kuvvetler mensupları ile Emniyet görevlileri bu davada sanık sandalyesindeydi. Kanunlara aykırı olarak üniversiteyi basmak, halka ateş açmak ve yasalara aykırı olarak sıkıyönetim ilan etmek suçuyla yargılanan 118 sanıktan 84'ü mahkum olurken, 34'ü de beraat etti.
- 17- İstimlak Davası (17 Nisan 1961-21 Haziran 1961): Adnan Menderes ve 9 eski devlet memuru, İstanbul'da birçok vatandaşın mülkünü bedelini tam olarak

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

ödemedi istimlak etmek iddiasıyla yargılandı. Menderes, mahkum oldu.

18- Vatan Cephesi Davası (27 Nisan 1961-21 Haziran 1961): Demokrat Parti'nin önde gelenlerinden 22 kişi, Vatan Cephesi'ni kurarak, bu örgütü bir sınıfın başka bir sınıf üzerinde tahakkümü için araç olarak kullanmak suçlamasıyla yargılandı. Aralarında Bayar ve Menderes'in de bulunduğu 19 sanık mahkum olurken, 3 sanık beraat etti.

19- Anayasanın İhlali Davası (11 Mayıs 1961-5 Eylül 1961): Başsavcı bu davanın iddianamesinde, Türk Ceza Kanunu'nun 146. maddesini ihlal eden 8 suç saydı:

- 1951 ve 1953 yıllarında CHP'nin mallarına el konulması,
- Kırşehir'in CKMP'ye oy verdiği için 1954 yılında ilçe yapılması, böylelikle halkın siyasal inançlarından dolayı cezalandırılması,
- 1953 yılında, hükümete 25 yıllık hizmet süresini dolduran yargıçları emekliye ayırma hakkı tanıyan kanunu çıkartarak yargı bağımsızlığının ihlal edilmesi,
- 1954 ve 1957 yıllarında Seçim Kanunu'nun demokrasiye aykırı olarak değiştirilmesi,
- 1956'da toplantı ve gösterileri kısıtlayıcı kanunların çıkartılması,
- 1960 yılında art niyetle Tahkikat Komisyonu'nun kurulması,
- Tahkikat Komisyonu'na olağanüstü yetkiler verilmesi,
- Tahkikat Komisyonu'na verilen olağanüstü yetkilerle anayasanın fesih ve ilgasına yeltenilmesi.

Anayasanın İhlali Davası'nda 400'ü aşkın sanık yargılandı ve hemen hemen hepsi mahkum oldu.

Sonuç olarak, Yüksek Adalet Divanı, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ı oybirliği ile, 11 "sanığı" da oyçokluğu ile idam cezasına çarptırdı. 31 Demokrat Partili sanık ömür boyu hapis cezasına çarptırılırken, 418 sanık da, 6 ayla 20 yıl arasında değişen çeşitli hapis cezaları aldı. 123 sanık beraat ederken, 5 sanık hakkındaki dava düştü.

Milli Birlik Komitesi, Yüksek Adalet Divanı'nın kararlarının açıklanmasından sonra toplanarak Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan hakkında oybirliğiyle alınan idam kararlarını onayladı. Celal Bayar'ın cezası, yaşı 65 yaşını geçmiş olduğundan, idama mahkum edilen diğer 11 "sanığın" cezaları da, haklarındaki kararlar "oyçokluğu" ile verildiğinden ömür boyu hapse dönüştürüldü. Fatin Rüştü Zorlu ile Hasan Polatkan 16 Eylül 1961'de İmralı Adası'nda idam edildi. Adnan Menderes ise 15 Eylül günü intihara teşebbüs etti. İntiharı önlendi, 17 Eylül günü 14.30'da o da idam edildi.

6. Demokrat Parti'nin Aklanması

27 Mayıs'ın "Hürriyet ve Demokrasi Bayramı" olarak kutlatılması, yirmi yıl sürdükten sonra 12 Eylül 1980 İhtilali'yle sona erdi. Yine 27 Mayısçıların kendilerini ölene kadar tabii senatör ilan etmeleri ve ülke yönetiminde ölene kadar söz sahibi olma arzuları 12 Eylül'le birlikte sona erdi.

Demokrat Parti ve mensupları, Yassıada yargılamalarında zimmet ve diğer mali suçlamalardan aklanarak çıkmışlardı. Kamuoyu vicdanında ve tarih karşısında aklanıp

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

aklanmadığı konusunda ise şunlar söylenebilir:

- 1- 27 Mayıs'tan sonra kurulmuş birçok siyasi parti, kamuoyunun görüş ve eğilimlerine uygun olarak "DP'nin devamı hatta kendisi olduklarını, onun hizmet felsefesini, demokrasi tutkusunu, hedef ve misyonunu sürdürme azim ve kararında olduklarını" açıkça ilan etmekte birbirleriyle yarışmışlardır.
- 2- 27 Mayıs zihniyetinin ağır baskılarına rağmen, gerek Meclis gerekse Cumhuriyet Senatosu, DP ile ilgili af kanunlarını birbirinin peşi sıra çıkarmıştır.
- 3- 27 Mayıs'ın hemen ardından türlü türlü "haksız iktisap"la suçlanan Demokrat Partili milletvekillerinden hiçbiri Yassıada Mahkemesi'nde görülen "hırsızlık ve suiistimal" davalarından mahkumiyet almamışlardır.
- 4- Caddelere, havaalanlarına, üniversitelere ve önemli tesislere "Adnan Menderes" ve "Celal Bayar" isimleri verilmiştir.
- 5- "Demokrasi şehitleri" denilerek Anıtkabir'e gömülmüş olan birkaç öğrencinin mezarı 12 Eylül 1980 İhtilalinden sonra Anıtkabir'den taşınmıştır.
- 6- Celal Bayar 1986 yılında vefat ettiğinde cenazesi Harp Okulu Öğrencileri tarafından taşınmış, Silahlı Kuvvetlerin en üst düzeydeki komutanları (birçoğu 27 Mayıs 1960'da Yüzbaşı idi) cenazenin arkasından saygı yürüyüşü yapmışlardır.
- 7- TBMM, DP mensupları için "iade-i itibar" kanunu çıkarmıştır.
- 8- Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın mezarları, idamlarının 29. yılında "devlet töreni" ile İmralı'dan İstanbul'daki Anıtmezar'a taşınmış, bu törene tahminen bir milyon kişi katılmıştır.
- 9- 1914 yılında Enver, 1953 yılında Fatih "moda" isimler olmuştu. Bütün baskılara ve idamlara rağmen, 1960 ve 1961 yılının en yaygın isimlerinin "Adnan" ve "Menderes" olması kamuoyunun DP'ye bakışını göstermesi açısından belki de en önemli göstergesidir.

B. 1950-1960 Döneminde Türkiye

- 1- Nüfus: 1950'de 20 milyon 900 bin olan Türkiye nüfusu, 1960 yılına gelindiğinde 27 milyon 700 bine ulaştı.
- 2- Temel Ekonomik Veriler: Türkiye'nin Milli Geliri 1950 yılında cari fiyatlarla 10 milyar 384 milyon TL iken, bu sayı 1960'da 48 milyar 963 milyon TL oldu (Sabit fiyatlarla 29 milyardan 50 milyara yükseldi). Para arzı 1 milyar 3 milyon liradan 4 milyar 586 milyona, ihracat 263 milyon dolardan 321 milyona yükselirken ithalat 286 milyon dolardan 468 milyon dolara çıktı. Kamu yatırımları 1950'de 327 milyon lira iken 1960'da 4 milyar 30 milyona yükseldi. Özel yatırımlar ise 673 milyon liradan 3 milyar 749 milyon liraya çıktı.
- 3- Kanun ve Kararnameler: 1950-54 döneminde, TBMM'den 746 kanun, 147 kararname geçmişken bu sayı 1954-57 döneminde 646 kanun, 243 kararname olmuştur. 1957-60 döneminde ise, 426 kanun ve 164 kararname kabul edilmiştir.
- 4- Sağlık: Kamu sektörüne ait genel sağlık kurumlarında yatak adedi 1950'de 11.637 iken bu sayı 1960 yılında 42.814'e yükseldi.
- 5- Milli Eğitim: 1960 bütçesinde Milli Eğitime ayrılan tahsisat, 1950 yılından %470.7 fazladır. Ayrıca ilkokul sayısı 12.511'den 22.011'e, ilkokul öğretmeni sayısı da

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

33.844'den 53.174'e yükseldi. Ortaokullar 343 iken 688, liseler de 59 iken 138'e çıktı. 1950 yılında 76.931 olan ortaöğretim öğretmenlerinin sayısı 1960 yılında 306.851 idi. Öte yandan Demokrat Parti, iktidara geldiğinde 4 olan İmam Hatip Lisesi sayısını 16'ya çıkarmıştır.⁴⁹

Kuruluşundan kapatılmasına kadar 20 bin mezun veren Köy Enstitüleri'nin Öğretmen Okullarına dönüştürülmesi 1950-60 döneminin çok eleştirilen icraatlarından biri olmuştur. Kapatılma sebebi olarak farklı gerekçeler ileri sürülmekle birlikte esas sebebi Demokrat Parti'nin var olma nedenine bağlamak yanlış olmaz: Köyün kente yürüyüşü olarak özetlediğimiz Demokrat Parti, köyü köyde tutup kalkınmayı köyden başlatmak gibi bir düşünceye sahip olmamıştır. Köy Enstitüleri ise köyün ve köylünün köyde kalıp orada kalkınması için düşünülmüştü. Demokrat Parti iktidarı ile Köy Enstitüleri zaten misyonunu tamamlamış oluyordu. Demokrat Parti'nin misyonuna uygun okullar ise "çağdaş misyonerlik okulları" idi. Sinanoğlu'nun bu okullarla ilgili yaklaşımı şöyledir: "Türk biliminin Türkiye'de gelişmesine önemli bir engel teşkil eden bu okullar, eğitim düzenimizin gitgide ve hızla yabancılaşmasına yol açan işleve sahip olmuşlardır. 1953 yılına kadar sadece Samsun ve Trabzon St. Joseph gibi, Robert Kolej gibi okullarda böyle bir eğitim uygulanmakta ve bu okulların amaçları herkesçe bilinmekteydi. 1930'larda kurulan Türk Eğitim Derneği'nin Yenişehir Lisesi, 1953 yılında İngilizce eğitim yapan Ankara Koleji'ne dönüştürüldü. Bu işi örgütleyen İngiliz Mr. Browning, 20 yıl sonra İngiliz Kraliçesinden madalya aldı. Çünkü başlayan yabancı oyunu tuttu ve İngilizce eğitim yapan Anadolu Liseleri, Kolejler ve daha sonra da üniversiteler hızla yayıldı... Türkiye kendi bütçesinden misyonerlik okulları açmaya başladı."⁵⁰

- 6- Yüksek Öğretim: 1950 yılında Ankara, İstanbul ve İstanbul Teknik Üniversiteleri vardı. 1950-60 arasında dört üniversite daha kuruldu.⁵¹ 1950'de yüksek öğrenimde 24.919 öğrenci varken, öğrenci sayısı 1960 yılında 56.718'e yükseldi.
- 7- Milli Savunma: 1960 bütçesine konan tahsisat, 1950 yılından %152 fazladır. Ayrıca her yıl "karşılık para fonu"ndan Milli Savunma'ya liberasyon yolu ile tahsisler yapıldı.
- 8- Tarımsal Ürün: 1950'de 14 milyon 542 bin hektar olan ekim alanları, 1960 yılında 25 milyon hektara yaklaşmıştı. Tarımda modernizasyonla birlikte (traktör sayısı 10 yılda 16.585'ten 42.135'e yükselirken, gübre kullanımı 10 yılda 4 kat arttı) Türk tarımı altın devrini yaşadı. Buğday üretimi 4 milyon tondan 8.5 milyon tona, pancar üretimi 850 bin tondan 4.5 milyon tona, pamuk üretimi de 120 tondan 180 tona yükseldi. Bu gelişme, tahılı muhafaza ve onun ihraç pazarlarına sevkini kolaylaştıracak tesislere olan ihtiyacı da arttırdığından yeni silolar ve hububat depoları inşası programını ortaya çıkardı. DP döneminde 14 betonarme silo, 70 çelik silo, 390 çelik depo ve kagir ambar inşa edilerek hizmete alındı.
- 9- İçme Suyu: 1950 yılında 58 bin 101 köy ve mahallenin 8 bin 809'unda içme suyu varken, 1959 yılında bu sayı 33 bin 554'e yükseldi.
- 10-Sulama: DP döneminde o güne kadar boş akan sular değerlendirildi, kurak toprakları nemalandıracak ve enerji üretecek birer kaynak haline getirildi. DP iktidarı 19 büyük baraj inşasını programa aldı ve bunların büyük bir kısmını gerçekleştirdi: Sarıyar, Seyhan, Ayrancı, Sille, Kemer, Demirköprü, Samsa ve Hirfanlı Barajları DP iktidarı döneminde tamamlanarak faaliyete geçti. Mamasun, May, Apa ve Altınapa Barajlarında 1960 yılında; Kesikköprü, Almus, Sarımsaklı, Selevir, Seyitler ve İbrala Barajlarında da 27 Mayıs Darbesi'nden birkaç yıl sonra üretim başladı. 1950'de barajlardaki toplanan su hacmi 157 milyon m³ iken, 1959'da kapasite 80 kat artarak 13 milyar m³ seviyesine ulaştı. Sulanan arazi de 547 bin dönümden 1 milyon 521

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

bin dönüme çıktı.

- 11-Elektrik: Türkiye 1950-60 yılları arasında elektrik enerjisi üretiminde büyük hamle yaptı. 1950 yılında 737 milyon kw saat olan enerji üretimi, 1960 yılında 2 milyar 815 milyon kw saate yükseldi.
- 12-Kömür: Taşkömürü üretimi 4 milyon tondan 6 milyon 550 bin tona; linyit üretimi de 957 bin tondan 2 milyon 602 bin tona yükseldi.
- 13-Rafineri: Yıllık kapasitesi 300 bin ton olan Batman Rafinerisi'nin kapasitesi 700 bin tona yükselirken, Mersin'de 3 milyon 250 bin ton kapasiteli, İzmit'te ise 1 milyon ton kapasiteli iki büyük rafinerinin temelleri atıldı.
- 14-Ağır Sanayi: Endüstri on yılda 9 kat büyüdü. Ayrıca özel sektör teşvik edildi. Yünlü ve pamuklu sanayide iş sayısı 290 bin iken 1958 sonunda bu sayı 1 milyona yükseldi. Mevcut tezgah sayısı 6.316'dan 18.257'ye çıktı. Tekstil sanayiinde üretim miktarı 250 milyondan 785 milyona ulaştı.
- 15-Çimento Sanayi: DP döneminde yapılan 16 yeni fabrika ve mevcut 4 fabrikanın kapasitelerinin genişletilmesi sonucu 1950'de 395 bin ton olan çimento üretimi 1960 yılında 2 milyon tona; 1962 yılında da 2 milyon 700 bin tona ulaştı.
- 16-Şeker Sanayi: 11 şeker fabrikası tamamlanarak hizmete alındı, 2 fabrika da 1961 yılında tamamlandı. 1950'de 137 bin ton olan şeker üretimi 1959 yılında 500 bin tona yükseldi.
- 17-Demir-Çelik Sanayi: Kok, pik ve pik boru üretimleri on yıl içinde üçer kat arttı. Öte yandan çelik üretimi de %208 oranında yükseldi.
- 18-Kağıt Sanayi: 1949 yılının 18 bin ton kağıt üretimi 1960'a gelindiğinde 63 bin tona ulaştı. 1949'da kişi başına kağıt üretimi 1 kg iken, bu sayı 1960'a gelindiğinde 6 kg oldu.
- 19-Karayolları: Karayolları üzerine 1323 köprü yapıldı. Bu köprülerin uzunluğu 52.647 metredir. 1950-1960 arası asfalt yollar 17 bin 465 km'den 40 bin 800 km'ye yükseldi. Ayrıca DP iktidarı döneminde hedeflenen 150 bin km'lik köy yolları şebekesinin 54.670 km'lik kısmı tamamlandı.
- 20-Liman ve İskeleler: Mersin, İskenderun, Haydarpaşa, Salıpazarı, Samsun, Giresun ve Trabzon limanları yapılarak hizmete girdi.
- 21-Dış Politika: DP iktidarı, NATO, CENTO, Ortak Pazar (Avrupa Birliği) ve Kıbrıs konularında etkin ve Türkiye çıkarlarını gözetken adımlar attı. Komşularla özellikle SSCB ile sorunlarda taviz vermeye yanaşmayan politikalar izledi. Ancak 12 Nisan 1960 tarihinde Adnan Menderes, Temmuz ayında SSCB'yi ziyaret edeceğini açıkladı (Türk-Sovyet Ortak Bildirisi). SSCB ziyareti, Menderes'in ve DP iktidarının darbenin eşiğinde ABD politikasını dengeleme bahanesiyle Rusya'nın güdümüne girmekle suçlanmasına yol açacaktı.⁵² ABD'nin 27 Mayıs müdahalesine ses çıkartmayışının nedeni, büyük bir olasılıkla bununla ilgiliydi.⁵³
- 22-ABD ile İlişkiler: Diğer taraftan DP iktidarının Türkiye'yi ABD'ye bağımlı hale getirdiği eleştirileri yapılmıştır. Bu, gerçekte DP'nin değil, II. Dünya Savaşı sonrası TC'nin genel politikası olmuş, Türkiye ile ABD arasında 1947 ile 1960 yılları arasında toplam 91 adet ikili antlaşma yapılmıştır. Bunlardan bir bölümü açık, bir bölümü de gizli antlaşmadır. Açık antlaşmaların 16'sını kanunla onaylanan, 12'sini harita antlaşması mahiyetinde olan, 26'sını yardım, 14'ünü NATO ittifakıyla ilgili ve 13'ünü de 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Antlaşması'ndan güç alan antlaşmalar

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

oluşturmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'ne bu antlaşmalardan elde ettiği haklara dayanarak, Türkiye'de hava üsleri, radar ve haberleşme tesisleri kurması için 32 milyon metrekarelik alan tahsis edilmiştir. ABD ile ilişkilerde CHP diğer hiçbir konuda göstermediği yardımı DP iktidarına göstermiş, birçok antlaşmayı destekleyerek lehte oy kullanmıştır.

23-Kültür-Sanat Politikaları: Cumhuriyet'le birlikte her alanda yurtdışından getirilen uzmanlara İkinci Dünya Savaşı yıllarında Avrupa'dan kaçan bilim adamlarıyla sanatçılar eklenmiş ve DP iktidara geldiğinde sanat altyapısı güçlü bir Türkiye devralmıştı. Ancak DP'nin kültür-sanat politikalarına önem verdiği, hatta böyle bir politikasının olduğu söylenemez. Gerçi, kültür ve sanatta ilerleme tamamen eğitim seviyesi ile ilgilidir.⁵⁴ Demokrat Parti döneminde kültür ve sanatın ihmal edilmesi sonucu önceki yıllarda olduğu gibi empozeyle değil, kendi başarılarıyla sivriyenler görülmüştür.

24-Müzik: İlk mezunlarını 1941'de veren Devlet Konservatuvarı'na, DP döneminde yenileri eklenememiş, burası da 1940'lı yıllardaki altın devrini 1950'lerde yaşayamamıştır. Macaristan'dan 1930'lu yıllarda getirilen ünlü besteci Bela Bartok'un çabalarıyla 1937 yılından itibaren musiki folklorunu içeren geniş araştırmalar yapılmaktaydı. Başta Muzaffer Sarısözen olmak üzere Halil Bedii Yönetken ve Mahmut Ragıp Gazimihal tarafından yürütülen bu derleme çalışmaları sonunda 1952 yılında bir arşiv meydana getirildi. Ancak 1952'den sonra Muzaffer Sarısözen'in kişisel çabalarıyla derlediği türkülerden başka musiki folkloruna ilişkin ciddi bir çalışma yapılmamıştır.⁵⁵

Köyden kente göçün bir ürünü olan ve 1970'li yıllarda doğan "arabesk" müzik için sosyal alt yapı 1950'lerden itibaren oluşmaya başladı. Öte yandan Klasik Türk Müziği yine zirvedeydi. Ankara'da Dörtüol Aile Çay Bahçesi ile Samanpazarı'ndaki Esenpark; İstanbul'da da Tepebaşı ile Bomonti, halkın rağbet ettiği her akşam fasıllarıyla meşhur mekanlardı. İstanbul'da Selahattin Pınar, Yorgo ve Aleko Bacanos, Şerif İçli ve Şükrü Tunar gibi devrin en meşhur bestekarları program yaparken, Ankara'da kemani Selahattin İnal ve kanuni Nuri Şenneyli gibi, bestecilikleriyle birlikte yorumculuklarıyla da ünlenmiş sanatçıların programları hınca hınç doluyordu. Klasik Türk Müziği'nin en büyük bestecisi olarak kabul edilen Sadettin Kaynak, ömrünün son on yılına rastlayan 1950-60 döneminde hız keserken, Münir Nurettin Selçuk zirvedeydi. 20. yüzyılın en büyük yorumcusu olarak kabul edilen Zeki Müren'in tanınması da 1950-60 dönemine rastlar.

Devletin zorlamasıyla ayakta duran opera, senfoni orkestrası ve bale gibi sanatlara 1950-60 döneminde-toplumsal belirleyicilik açısından-yine ilgi yoktu.⁵⁶

25-Resim: 1950-1960 arası, yeni eğilimleri gerçekleştiren resim sanatçılarının dönemidir. Nuri İyem, Neşet Günal gibi toplumun eğiliminde görülen sanatçıların yanı sıra Orhan Peker, Nedim Günsür, Adnan Çoker kişisel üsluplarını başarıyla ortaya koyan sanatçılardır. Bu sanatçılara Eren Eyüpoğlu, Aliye Berger gibi resim ilgilerini özgün biçimlerde geliştiren ressamı da kuşak farkına rağmen katmak gereklidir.⁵⁷

26-Sinema ve Tiyatro: 1950-1960 yılları arasında Türk sineması, sinemayı doğrudan doğruya meslek olarak benimseyen nesil sayesinde ayrı bir sanat olarak gelişme imkanı bulmuştur. Türk sinemasında sinemacılar dönemi olarak adlandırılan bu dönemin öncüsü Ömer Lütfi Akad olmuştur. 1952 yılında çevrilen Kanun Namına isimli polisiye film ile sinema dili başarılı olarak kullanılmıştır. Ayrıca çekilen filmlerde Anadolu yaşamı başarıyla canlandırılmış, folklor malzemesi büyük bir

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

gerçekçilikle filmlerde kullanılmıştır. Bu dönemin önemli özelliklerinden biri de, filmlerin tiyatro unsurlarından kurtularak, sinema sanatına has nitelikler kazanmış olmasıdır. İlk renkli Türk filmi olan Halıcı Kız'ın çekimleri, Muhsin Ertuğrul tarafından bu dönemde gerçekleştirilmiştir.⁵⁸

1950-1960 yıllarında tiyatrodaki da önemli atılımlar görülür. Özellikle Devlet Tiyatroları, 1954-1958 arası Muhsin Ertuğrul yönetimi ile daha sonra da Cüneyt Gökçer ile başarıdan başarıya koşmuştur: 1941-1950 arası oynanan piyes toplamı 32'de kalırken 1950-1960 döneminde bu sayı 147'ye çıkmıştır.⁵⁹ Tiyatro yazarlığı da 1950-1960 döneminde gelişmiş, "Eleştirel Dönem" olarak tanımlanan bu dönemde Orhan Asena, Turgut Özakman, Necati Cumalı, Çetin Altan ve Refik Erduran ün yapmışlardır.

27-Mimarlık⁶⁰: 1950-1960 arası mimarlıkta en genel özellik ünlü mimarların ürünlerini kopya etme çabaları olarak değerlendirilebilir. Kitap ve dergi gibi yayınların kolaylıkla temini ve sıkça gidilebilen seyahatler mimari ufku genişletmiştir. Mimari eylemler arasında büyük çapta endüstri yapıları üretilmesi, şehircilik çalışmaları, kampus planlamaları yer almıştır. Büyük kentlerin merkezlerine yakın, halkın mimarisi olarak tanımlanabilecek "gecekondu" yerleşmeleri ilk kez bu dönemde görülmektedir.⁶¹ 1950-60 dönemine damgasını vuran başlıca eserler, Ankara'da Ulus İşhanı ve Çarşısı, Maltepe Camii, ilk gökdelen denemesi olan Emek İşhanı, DSİ Genel Müdürlüğü; İstanbul'da Hilton, Sheraton ve Çınar Otelleri, Belediye Sarayı, Manifaturacılar Çarşısı olarak sayılabilir.

28-Edebiyat: 1950-1960 dönemi Türk Edebiyatı "köyün keşfi ve edebiyatçıların köye yürüyüşü" olarak özetlenebilir. Bir diğer deyişle Demokrat Parti döneminde köy kente yürürken, Edebiyat da köye doğru yürümüştür. Köy Enstitülü yazarlarla köyü yakından tanıyan yazarların birbiri ardı sıra ürün vermeleri bu döneme rastlamaktadır. "Üç Kemal" olarak adlandırılan Orhan Kemal, Yaşar Kemal ve Kemal Tahir'in 1954 yılından itibaren yayınlanan köyü konu alan romanları köy edebiyatının ilk örnekleridir.⁶² Bu akımın diğer yazarları arasında Reşat Deniz, Sami Kocagöz, Necati Cumalı ve Fakir Baykurt sayılabilir. Buna karşın bireyi öne alan ve varoluşçulukla bilinç akımı tekniğinden etkilenen Onat Kutlar, Erdal Öz, Bilge Karasu bu dönemde özgün eserler vermişlerdir.⁶³ Şiirde de 1940'lı yılların "Garip Hareketi"ne taban tabana zıt "İkinci Yeni Akımı" bu yıllarda doğmuştur. Söyleyişteki rahatlık yerini şiir dilini zorlamaya; anlaşılabilirlik yerini anlamca kapalılığa; somut yerini soyutlaşmaya bırakmıştır. Cemal Süreya ve Edip Cansever Marksist görüşle gerçeküstücülüğü sentezlemeye çalışmış, Sezai Karakoç da yine gerçeküstücü üslupla Türk-İslam mistizmini ifade eden orijinal şiirler yazmıştır. İlhan Berk, Ece Ayhan, Atilla İlhan ve Ülkü Tamer İkinci Yeni Akım'ın diğer başlıca şairleridir.⁶⁴

1950-60 döneminin önemli şiir hareketlerinden biri de Ankara'da 1950 yılında çıkmaya başlayan Hisar Dergisi olmuştur. Munis Faik Ozansoy, İlhan Geçer, Mehmet Çınarlı, Gültekin Samanoğlu gibi şairler bu dergide yazdıkları şiirlerle isimlerinden söz ettirmişlerdi.

29-Düşünce ve Felsefe: Nurettin Topçu, Hilmi Ziya Ülken, Cahit Okurer, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Osman Turan, Mehmet Kaplan ve 1954 yılında şüpheli bir uçak kazasında vefat eden Remzi Oğuz Arık (aynı zamanda Türkiye Köylü Partisi Genel Başkanlığı da yapmıştı) 1950-60 döneminin düşünce dünyasında ilk akla gelen isimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Nurettin Topçu'nun 1952 yılında kaleme aldığı "Din ile Kinin Mücadelesi" makalesi ve Hareket Dergisi'nde yazdıkları, fikir dünyasının ne kadar ileri bir noktada olduğunun başlıca göstergesidir.

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

Hareket, Türk Yurdu, Bizim Türkiye, Büyük Doğu ve İstanbul dergilerinin yanı sıra her ne kadar bir şiir dergisi görünümünde de olsa- Hisar Dergisi, fikir hayatına önemli katkılar sağlayan dergiler arasında sayılabilir. Tarık Buğra ve M. Fahri Oğuz'un hikayeleri ile Cemil Meriç'in şairane denemelerinin bir kısmı Hisar'da çıkmıştır.⁶⁵ Yeni İslamcılık olarak adlandırılabilir görüşün Necip Fazıl Kısakürek'ten Sezai Karakoç, Nuri Pakdil ve Rasim Özdenören çizgisine doğru gelişimi de bu yıllardan itibaren başlamıştır.⁶⁶

30-Müzeler: Cumhuriyet'ten önce sayıları 7 olan müzelere 1923-40 arası 22, 1941-50 arası 7 müze daha eklenmiş ve 1950'ye gelindiğinde toplam müze 36'yı bulmuştur. 1950-60 arası faaliyete geçen yeni müze sayısı 13'tür. Bunlardan en önemlileri TBMM ve Anıtkabir Müzeleridir.⁶⁷

31-Spor: 1950-60 dönemi sporda birkaç başarının kazanıldığı, Güreş ve Futbol (birazda boks) dışında spor dallarına ilginin olmadığı yıllar olmuştur. Güreşçilerin 1948 Olimpiyatlarındaki başarılarından sonra 1952 Olimpiyatlarında da benzer başarı beklenirken 1952 Helsinki Olimpiyatlarına çok az bir zaman kala Nasuh Akar, Gazanfer Bilge, Celal Atik ve Yaşar Doğu'nun profesyonel ilan edilip olimpiyatlara gidememesi uzun süre eleştiri konusu oldu. Helsinki'de Serbest Güreşte 52 kiloda Hasan Gemici ile 62 kiloda Bayram Şit altın madalya aldılar. 1956 Melbourne Olimpiyatlarında da madalyalar güreşten geldi. Serbestte 57 kilo güreşçisi Mustafa Dağıstanlı ile ağır siklet Hamit Kaplan, Greko-Romen'de 73 kilo güreşçisi Mithat Bayrak altın madalya kazandılar. 27 Mayıs'tan 3 ay sonra yapılan 1960 Roma Olimpiyatlarında Türk Güreşçiler 7 altın 2 gümüş madalya kazandılar.

Futbolda 1952 yılında profesyonellik kabul edildi. İstanbul Profesyonel ligi kuruldu. 1954'te ilk Dünya Kupası'na katılan Türk Milli Takımı bir varlık gösteremedi. Ancak 1956 yılında Avrupa'da fırtına gibi esen Macaristan'ı 3-1 yenerek adından söz ettirdi. Galatasaraylı Kadri Aytaç'ın 57.500 TL karşılığında Karagümrük Kulübü'ne geçmesi 1958 yılının sporda en çok konuşulan konusuydu.⁶⁸ 1958 yılında ulusal lig oluşturuldu. 1958-1959 sezonunda Birinci Futbol Ligi'nin ilk şampiyonluğunu Fenerbahçe kazandı.

C. Bayar ve Menderes Üzerine Birkaç Söz

DP'nin ilk Genel Başkanı Celal Bayar DP'nin gerçek lideridir. Bayar, kendi ifadesiyle, "bir yola çıktığında arkasına bakmaz, kaç kişi benimle geliyor diye düşünmez"di. Doğru bildiği yolda yalnız da olsa yürürdü. Demokrat Parti'nin gerek muhalefet döneminde, gerekse iktidar döneminde itici güç Bayar olmuştur. Bayar, birçok defa milletin değerleri ile ters düşmesine rağmen, politik manevraları ve liderlik vasıflarıyla halkın güvenini yeniden kazanmasını bilmiştir. En büyük başarısı "Menderes'in keşfi"dir. 1950 yılında başbakan olması beklenen Fuad Köprülü'nün de, Refik Koraltan'ın da milletin dokularının uyuşmayacağını sezmiş ve Menderes'i başbakanlığa getirerek, kendisine de 10 yıl süreyle Çankaya Köşkü'nün kapılarını açmıştır. Her ne kadar Demokrat Parti ile Menderes isimleri özdeşleşmiş olsa da DP'nin gerçek patronluğunu Celal Bayar yapmıştır. Bayar, 1950-1960 yılları arasında siyasetin iplerini Çankaya'da elinde tutmuş, perdede Menderes'i çıkararak, DP'nin 3 seçim üst üste kazanmasına zemin hazırlamıştır. Bayar, 20. yüzyıl Türkiye'si'nin en önemli komitacısidir. Aynı zamanda en iyi particisidir: Celal Bayar; Jön Türkler, İttihat ve Terakki, Teceddüt Fırkası, Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, Mustafa Kemal'in isteğiyle Yeşil Ordu, yine Mustafa Kemal'in isteğiyle Komünist Fırkası, Halk Fırkası ve Demokrat Parti'de önemli görevler almış, hepsinde siyaset becerisi ve komitacılık ruhu öne çıkmıştır.⁶⁹

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

Adnan Menderes'in hakkında ise çok farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Bununla birlikte Menderes'in, güler yüzlü, sempatik tavırlı, orta boylu, yuvarlak çehreli, zeki, zengin bir toprak ağası olduğu bütün bu değerlendirmelerde karşımıza çıkmaktadır. Mütevazı oluşu ve aşırı nazik tavırları da Menderes hakkında ortak görüştür denilebilir.

Ancak Menderes hakkında birbiriyle bağdaşmayan tahliller de yapılmıştır: Genellikle Menderes'ten pek hoşlanmayanlar, "kendi sonunu kendi hazırladı" cümlesini kullanabilmek için sayfalar dolusu izahatlar yapmış, kimi zaman çift kişilikli, kimi zaman çocuk ruhlu, kimi zaman da psikopat Menderes'ten söz etmişlerdir. Bu görüşte olanlardan başta Cihad Baban ve Şevket Süreyya Aydemir, Menderes'ten çok Celal Bayar'a husumet beslemektedirler ve Menderes'i Bayar'ın kuklası olmakla suçlamaktadırlar.

Adnan Menderes'i bu tür değerlendirenlerin yanında, onu abartan, hatta bir mehdi gibi görenlerin sayısı da az değildir. Ona karşı beslenen sevgi ve sempatiyi, idamdan sonra aşırı hayranlığa hatta tabulaştırmaya kadar götürülenler olmuştur.

Adnan Menderes politikaya girmeden önce toprak ağası idi. "Bey" özelliklerini hayatının her aşamasında koruyan Menderes; çekici, söylev verme gücü yüksek ve rahat, seçmenlerin hoşuna gitme konusunda endişeleri olmayan bir kişiliğe sahipti. Halk düzeyine inmeyi biliyordu. Kibirli, aşırı duygulu bir kişiliği vardı.⁷⁰

1931 yılında milletvekili olduktan sonra DP'nin kurulduğu 1946 yılına kadar geçen 15 yıllık sürede Hukuk Fakültesi'ni bitirmiş, İngilizcesini geliştirmiş ve CHP'nin seçkinci-laikçi söylemleriyle yoğrulmuştur. Gerek muhalefet döneminde, gerekse başbakanlığı döneminde yer yer halka tepeden bakması ve onları fazla kaale almaması 1931-1946 döneminin kendisine kazandırdığı özelliklerdendi. Ancak davranışlarının genelinde göze çarpan içtenlik genlerinden geliyordu.

Konuşmalarının bir kısmı derin bir tarih ve dil bilgisi gerektiriyordu: "Ebucehil gibi kazdıkları kuyuya düştüler", "sinizmin bu derecesi dünyada görülmemiştir" gibi. Öte yandan bazı konuşmaları iptidai kalmıştır: "Odunu koysam seçilir" gibi. Bütün bunlara rağmen Adnan Menderes, cumhuriyet tarihinin halk tarafından en çok sevilen başbakanı olmuştur.⁷¹

D. Sonuç

DP'nin sınıfsal niteliği ve kimin çıkarlarına hizmet ettiği konusu, değerlendirme yapanın bakış açısına göre değişen, tartışmalı bir konudur. DP'nin tek parti otokrasisine karşı yükselen bir halk hareketi olduğu ileri sürüldüğü gibi, memleketi kapitalist ve emperyalist bloka teslim eden bir egemen sınıflar koalisyonu olduğu da iddia edilmiştir.⁷²

Siyasette söz sahibi olan, siyaseti belirleyen, siyasetçiyi etkileyen kesimleri Türkiye'de 1960'lara kadar üç ana gruba ayırabiliriz. Bunlardan birincisi sivil ve askeri bürokrasidir. İkinci grup sermaye; üçüncü grup ise millettir.⁷³

Bu sınıflandırmanın ikinci ve üçüncü ayağı 1923-1950 arası yoktur. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren devlet eliyle özel sektörün kurulması için çalışılmış, bunda belli ölçülerde de başarılı olunmuştur. Ancak Kurtuluş Savaşı sonrasında fakir Türkiye'si, 1929 dünya ekonomik buhranından etkilenmiş, daha sonra da II. Dünya Savaşı yıllarını yaşamıştı. Bu nedenle sivil ve askeri bürokrasi 1950'ye kadar siyasette belirleyici tek güç olmuştur. Demokrat Parti iktidarı ise, siyasetin çevreden merkeze okunmasıdır. O güne

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

kadar siyasette figüran bile olmasına izin verilmeyen milletin aktör olma mücadelesidir.

Şüphesiz ki, Demokrat Parti Cumhuriyet Türkiye'si'ne tepki olarak ortaya çıkmış bir parti değildir. DP daha çok siyasal ve ekonomik liberalizm taraftarlarınınca kurulmuştur. Partiyi destekleyenler ilk başta eşraf, tüccar ve toprak ağaları gibi "Anadolu Yerlileri"dir. Bunları, yukarıdaki sınıflandırmaya göre sermaye olarak adlandırmak sağlıklı değildir. Bu kesimler, üçüncü ayak yani millettir. 1950 yılında DP'yi iktidara getiren güç olan milletin içinden küçük bir kesim DP politikaları sayesinde sermayeyi oluşturmaya başlamış, 1954 seçimlerinden itibaren de sermaye ciddi bir güç olarak doğmuş ve 1960'a kadar siyaseti etkileyen unsurlar arasında en önemli yeri almıştır.⁷⁴

DP iktidarı döneminde siyaset, seçkinler uğraşı olmaktan çıkarak, geniş halk kitlelerine ulaştı. Böylelikle ülkemizdeki siyasi kültüre olumlu etkide bulunulurken, bürokratik-baskıcı devlet geleneğinin yumuşaması ve milli bir ticaret-sanayi burjuvazisinin doğması sağlandı. Tarım reformu, barajlar ve hidroelektrik santraller, eğitim ve ulaşım hizmetlerinin yaygınlaştırılmasının sonucu olarak siyasi yapının katı kalıpları yıkıldı ve Türkiye tarihinin en önemli değişimini yaşadı. Köylü, 'çiftçi' oldu; amele 'işçi'. Teba ise 'vatandaş'.⁷⁵ Nitekim "Türk burjuvazisinin ekonomik kökenli ve sınıf bilincine sahip olmayan bir nitelikten çıkıp siyasal taleplerde bulunacak hale gelmesinde en önemli nokta 1950 hareketidir. O yıl iktidara gelen DP, yalnız burjuvazinin hem daha yaygın bir sınıfa dönüşmesine yol açmış hem de toplumsal dönüşümün, asker, mülki bürokrasi ve aydınlara dayalı seçkinci merkezden taşraya, yani çevreye kaymasına önayak olmuştur."⁷⁶

Demokrat Parti köyün kente yürüyüşüdür.

M. Serhan YÜCEL

Araştırmacı /Türkiye

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 16 Sayfa: 835-854

Dipnotlar :

1. MİNKARİ, Ali Esen; 1950-1960 Yılları Arasında İktisadi Kalkınma ve Gelişme; Demokratlar Kulübü Yayınları: 6; Ankara -1992; Burhanettin Ulutan'ın Önsözü s. V.
2. YÜCEL, M. Serhan; Demokrat Parti; Ülke Kitapları-10; İstanbul-2001; s 37.
3. AHMAD, Feroz; Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1947); Bilgi Yayınları; Ankara-1976; s. 15.
4. FERSOY, Orhan Cemal; Bir Devre Adını Veren Başbakan: Adnan Menderes; Maytaş Yayınları; İstanbul-1971; s. 120.
5. FELEK, Burhan; Milliyet Gazetesi, 15 Ocak 1975.
6. YÜCEL, M. Serhan; Demokrat Parti Kongreleri, Emek Matbaası; Ankara-1997; s. 9-12.
7. BURÇAK, Rıfki Salim; Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950; Olgaç Matbaası; Ankara-1979; s. 203.
8. YÜCEL, a.g.e., s. 79.
9. KARPAT, Kemal; Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul-1967.
10. Ulus Gazetesi, 5-7 Haziran 1950.
11. Arapça ezan yasağının kalkmasının "irticanın hortlatılması ve Atatürk devrimlerinden sapma" olarak değerlendirilmesine 1960'lı yıllardan sonra sıkça rastlanmaktadır.

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

12. YÜCEL, a.g.e., s. 85.
13. EROĞUL, a.g.e., s. 59. Eroğul TSYB'nin yabancı çıkarlara –özellikle Amerika'ya- memleketi açmak ve yerli burjuvaziye destek olmak amacıyla kurulduğunu ifade etmektedir.
14. Cumhuriyet Gazetesi, 5 Eylül 1950 (asıl kaynak) Alıntı yaparak kullanan: EROĞUL, Cem; Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İkinci Baskı; Ankara-1990; s. 59.
15. DP iktidarı döneminde para ve pullara yeniden Atatürk'ün resminin basılmasına başlanırken, 10 Kasım 1953'te de Atatürk'ün naaşı Anıtkabir'e nakledildi.
16. NADİ, Nadir; Cumhuriyet Gazetesi; 11 Mart 1951. Nadi bu olayı "pire için yorgan yakmak" olarak değerlendirmiştir.
17. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 6, s. 28.
18. Halbuki aynı dönemde toptan eşya fiyatları %163 oranında artmıştır. 1950-1960 dönemi ekonomik göstergeleri için bkz. DEMİRER, Mehmet Arif; Demokrat Parti; DP Yayınları No: 1; İstanbul- 1994, s. 51.
19. YÜCEL; a.g.e., s. 94.
20. Ulus Gazetesi, 15-16 Ekim 1951.
21. BURÇAK, Rıfık Salim; On Yılın Anıları (1950-1960); Nurol Matbaacılık; Ankara-1998; s. 216.
22. 14 Aralık 1942 günü kabul edilen Cumhuriyet tarihinin ilk seçim kanunu, 5 Haziran 1946 tarihinde bazı değişikliklere uğramıştır. İllerde en çok oyu alan partinin, o ilin tüm milletvekillerini kazanması anlamına gelen "çoğunluk sistemi" antidemokratik olmakla birlikte 27 Mayıs 1960 darbesine kadar geçerliğini korumuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. YÜCEL, M. Serhan-MUTLU, Abdullah; Siyasi Partiler ve Seçim (baskıda).
23. BURÇAK, On Yılın Anıları, s. 223.
24. YÜCEL; a.g.e., s. 108.
25. MİNKARİ; a.g.e., s. 16.
26. GÜNVER, Semih; Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü; Bilgi Yayınevi; Ankara-1985; s. 52.
27. GÜNVER; a.g.e., s. 52; Asıl Kaynak: KUNERALP, Zeki; "Sadece Diplomat".
28. GÜNVER; a.g.e., s. 66; Emekli Büyükelçi Mahmut Dikerdem'den aktarma.
29. GÜNVER; a.g.e., s. 70.
30. 27 Mayıs Darbesi'nden sonra Fatin Rüştü Zorlu, Yassıada'da 6-7 Eylül olaylarının tertipçilerinden olmakla suçlanarak yargılandı. Kendisine yapılan haksız ve kasıtlı ithamlar karşısında Mahmut Dikerdem, gerçekleri çarpıtan tanıklıklara karşı savunma tanıklığı yapmak üzere, Zorlu'nun avukatına başvurdu. Yüce Divan bu davada aleyhte 76 tanık dinlemişken savunma tanıklarının dinlenmesine gerek görmediğini bir ara karar ile bildirdi. Bu karar üzerine Zorlu: "Savunma tanıklarının dinlenmesine gerek görülmemesini Yüksek Mahkemece suçsuzluğuma kanaat getirilmiş olmasının delili sayıyorum" dedi. Altı yıl hapse mahkum edildi. Ayrıca bu davanın görülmesi sırasında Fuad Köprülü ve damadı Coşkun Kırca'nın Bayar, Menderes ve Zorlu aleyhine verdiği ifadeler yüzünden Yunanistan Türkiye'ye nota vererek maddi manevi tazminat istemiştir.
31. 1957 seçimlerinde Manisa, Burdur ve Ankara'da başarılı bir seçim kampanyası gerçekleştiren Hürriyet Partisi, seçimlerde 350 bin oy ve 4 milletvekili kazanabildi. 24 Kasım 1958 tarihinde topladığı kongre ile 5 muhalife karşı 175 oyla CHP'ye katılarak siyasal hayattan çekildi.
32. YÜCEL; a.g.e., s. 116.
33. Nitekim, 29 Kasım 1955 tarihinden sonra Demokrat Parti'de doğrular söylenmedi, söyleyenler harcandı. 29 Kasım, Adnan Menderes'in "dostlarını, yol arkadaşlarını satan adam" olarak değerlendirilmesine yol açtı ve Menderes'in parti içi diktasına kadar gidecek süreci başlattı.
34. 5 Ocak 1957.
35. Aynı gün ABD, Bağdat Paktı Askeri Komitesi'ne gireceğini ilan etti.
36. 1957 seçimlerinde DP'nin muhalefete şiddetli baskı uyguladığı iddia edilmiştir. Oysa ki, 1946 seçimlerinde halkın alışık olmadığı "Hasolarla Memoların ayağına gidilen" seçim kampanyası gibi,

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

1957 Seçimleri de, bu kez “propaganda teknikleri” açısından yepyeni bir dönemin başlangıcıydı. Özellikle 1980 sonrası, her seçimden önce yenilenen seçim kanunları ve günümüzde partilerin rakiplerine karşı yürüttükleri kampanyalar göz önüne alındığında, DP'nin 1957 seçim kampanyasının sadece propaganda teknikleri bakımından farklı olduğu görülecektir.

37. YÜCEL; a.g.e., s. 128.
38. TUNÇAY, Mete; Türkiye Tarihi-4 (Siyasal Tarih 1950-1960 başlıklı makale); Cem Yayınevi; İstanbul 1989; s. 184-185. 27 Mayıs 1960 Darbesinden sonra ihbarın doğru olduğu anlaşılacaktı.
39. Cumhuriyet'in 75 Yılı, YKB Yayınları, 1999.
40. Londra ve Zürih Antlaşmaları 4 Mart 1959 tarihinde TBMM'de görüşülerek kabul edildi. 16 Ağustos 1960'a kadar süren hazırlık devresinden sonra Kıbrıs bağımsız bir devlet statüsünü kazandı. İngiltere'ye Londra-Zürih Antlaşmaları çerçevesinde Ada'da 99 mil2 tutarında iki deniz üssü verildi, Ada'daki İngiliz kuvvetleri bu üslere nakledildi. Kıbrıs'ta cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra, Anayasa hükümlerinin uygulanmasına ilişkin sorunlar, taraflar arasında görüş ayrılıklarına ve toplantılar arasında gerilimlere yol açtı. 1962'de iki Türk camiiine yapılan bombalama eylemiyle tirmanan olaylar, 1963'te Makarios'un Kıbrıs Anayasası'nda değişiklik yapılmasını önermesiyle çatışmalara dönüştü. Zürih ve Londra Antlaşmalarının ihlal edilmesi anlamına gelen bu gelişmeler sonucunda, 1964'te Üçüncü Londra Konferansı toplandı. Ancak, 1974 Harekatı'na kadar siyasi irade, DP dönemindeki gibi net tavır ortaya koyamadı. Nihayet, 15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilan edildi. 2002 yılına gelindiğinde “Avrupa Birliği'ne girmek için Kıbrıs'tan vazgeçelim” görüşünü dillendiren “ver kurtulcu”lar mevcuttur.
41. EROĞUL; a.g.e., s. 147.
42. ALBAYRAK, Mustafa; Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960); Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü; Yayınlanmamış Doktora Tezi; Ankara-1992; s. 1192.
43. YÜCEL; a.g.e., s. 138.
44. EROĞUL; a.g.e., s. 149.
45. Polisin müdahale ettiği grup, DP'lilere göre taşkınlık yapan Halkçılar; CHP'lilere göre İnönü'ye saldırmaya gelen Demokratlardı!
46. 25 Mayıs'ta çalışmalarını tamamladığı Menderes tarafından söylenen Tahkikat Komisyonu, raporunu hazırlama fırsatı bulamadan 27 Mayıs Darbesi yaşanmıştır.
47. 1970'li yıllarda sıkça görülecek bu manzara Türkiye'nin o günkü şartlarına çok yabancıydı.
48. Cumhuriyetin 75 Yılı; Yapı Kredi Bankası Yayınları; s. 484-485.
49. Bu sayı 1965'te 26'ya, 1977'de 103'e ve 1980'de 333'e çıkmıştır.
50. SİNANOĞLU, Oktay; Bir Nev-York Rüyası "Bye-bye" Türkçe; Otopsi Yayınevi, II. Baskı; İstanbul-2001; s. 111-112. Sinanoğlu'nun Türk dili ile ilgili değerlendirmeleri, günümüzde yedi yüz civarında seyreden kelime dağarcığımız ve üniversitelere bile konan Türkçe Dersleriyle -ne yazık ki- doğrulanmaktadır.
51. Ege Üniversitesi-1955, Karadeniz Teknik Üniversitesi-1955, Ortadoğu Teknik Üniversitesi- 1957, Atatürk Üniversitesi-1958.
52. YÜCEL; a.g.e., s. 178.
53. TUNÇAY; a.g.m., s. 187.
54. Rönesans'ın Floransa'dan yayılması da bu iddiayı doğrulamaktadır. Müzisyenlerin, ressamların, heykeltıraşların ve diğer sanatçıların eserleri o tarihlerde Avrupa'nın okuma yazma oranı en yüksek kenti olan Floransa'da ilgi görmüş ve bu kent Rönesans'ın doğduğu kent olarak tarihe geçmiştir.
55. YÜCEL, Mehmet; Okullarımızda Müzik Eğitimi ve Düşündürdükleri; Tercüman Gazetesi; 25 Mart 1984 Pazar; s. 2.
56. Kültür ve sanatı zorla benimsetmek, sevdirmek mümkün değildir. Yaşanmış mıdır bilinmez, Bayburt'ta kaymakamın zorlamasıyla operaya gidenler çıkışta konuşurlar "Bayburt Bayburt olalı böyle zulüm görmedi".
57. TANSUĞ, Sezer; Resim Sanatının Tarihi; Remzi Kitabevi; s 163.

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

58. Meydan-Larousse; Türkiye Maddesi, Sinema alt başlığı; C. 19, s. 513.
59. KATOĞLU, Murat; Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat; Türkiye Tarihi-4; Cem Yayınevi; İstanbul-1989; s 446.
60. Katkılarından dolayı Mimar Nedim DİKİCİ'ye teşekkürler.
61. Menderes'in, İstanbul'da Vatan ve Millet Caddelerini açmak için kentin dokusunu bozduğu öne sürülmüştür. Bu eleştiride haklılık payı vardır. Plansızlık bir çok kentin bu arada İstanbul'un tarihi ve kültürel dokusunu bozmuş, alınan kararlarda fiili durumlar etkili olmuştur.
62. ÖZKIRIMLI, Atilla; Edebiyat İncelemeleri Yazılar-1; Cem Yayınevi; İstanbul-1983; s. 142.
63. ÖZKIRIMLI; a.g.e., s. 149.
64. Yardımlarından dolayı Aysun Önen'e ve Abdullah Mutlu'ya teşekkürler.
65. KABAKLI, Ahmet; Türk Edebiyatı (4. Cilt); Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları; İstanbul-1991; s. 270.
66. Türk Yurdu dergisi ile Necip Fazıl Kısakürek'in çıkardığı Büyük Doğu dergisine Demokrat Parti iktidarının özellikle son yıllarında Örtülü Ödenekten para aktararak destek olduğu bilinmektedir.
67. KATOĞLU; a.g.m., s. 465.
68. Ortalama transfer ücretleri 5-10 bin lira civarındaydı.
69. YÜCEL; a.g.e., s. 243.
70. HOTHAM, David; Türkler; s. 59-60 (asıl kaynak); alıntı yaparak kullanan: YÜCEL; a.g.e., s. 244.
71. YÜCEL; a.g.e., s. 244.
72. TUNÇAY; a.g.m., s. 178.
73. Bu tasnif 1960'a kadar geçerlidir. 21. yüzyılın başında siyaseti etkileyen güçler sınıflandırılması yapılacak olursa sivil bürokrasi ile askeri bürokrasiyi birbirinden tamamen ayırmak gerekirken, bunlara medya, taşra burjuvazisi ve yargı bürokrasisini de eklemek gerekir: Medya ve sermaye ittifakı sivil bürokrasiyi kullanarak siyasette belirleyici role sahiptir.
74. Bu değerlendirmeye göre 1960 darbesi, sivil ve askeri bürokrasinin kenara itilmeye karşı verdiği tepkidir.
75. YÜCEL, a.g.e., s. 242.
76. KAHRAMAN, M. Bülent, Radikal Gazetesi, 09.01.2002 (Devletçi burjuvazi devlete karşı).

Kaynaklar :

- AHMAD, Feroz; Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1947); Bilgi Yayınları; Ankara, 1976.
- AKŞİN, Sina (Yayın yönetmeni) Türkiye Tarihi-4 (Çağdaş Türkiye 1908-1980); Cem Yayınevi; İstanbul 1989. (Mete TUNÇAY ve Murat KATOĞLU'nun makaleleri).
- ALBAYRAK, Mustafa; Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960); Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü; Yayınlanmamış Doktora Tezi; Ankara-1992.
- BURÇAK, Rıfık Salim; Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950; Olgaç Matbaası; Ankara-1979.
- BURÇAK, Rıfık Salim; On Yılın Anıları (1950-1960); Nurol Matbaacılık; Ankara-1998.
- DEMİRER, Mehmet Arif; Demokrat Parti; DP Yayınları No: 1; İstanbul-1994.
- FELEK, Burhan; Milliyet Gazetesi, 15 Ocak 1975.
- FERSOY, Orhan Cemal; Bir Devre Adını Veren Başbakan: Adnan Menderes; Maytaş Yayınları; İstanbul-1971.
- GÜNVER, Semih; Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü; Bilgi Yayınevi; Ankara-1985.
- KABAKLI, Ahmet; Türk Edebiyatı (4. Cilt); Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları; İstanbul-1991. KAHRAMAN, M. Bülent, Radikal Gazetesi, 09.01.2002 (Devletçi burjuvazi Devlete Karşı). KARPAT, Kemal; Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul-1967.

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960)

- MİNKARİ, Ali Esen; 1950-1960 Yılları Arasında İktisadi Kalkınma ve Gelişme; Demokratlar Kulübü Yayınları: 6; Ankara-1992.
- NADİ, Nadir; Cumhuriyet Gazetesi; 11 Mart 1951.
- ÖZKIRIMLI, Atilla; Edebiyat İncelemeleri Yazılar-1; Cem Yayınevi; İstanbul-1983.
- SİNANOĞLU, Oktay; Bir Nev-York Rüyası "Bye-bye" Türkçe; Otopsi Yayınevi, II. Baskı; İstanbul-2001.
- TANSUĞ, Sezer; Resim Sanatının Tarihi; Remzi Kitabevi.
- YÜCEL, M. Serhan; Demokrat Parti Kongreleri, Emek Matbaası; Ankara-1997.
- YÜCEL, M. Serhan; Demokrat Parti; Ülke Kitapları-10; İstanbul-2001.
- YÜCEL, M. Serhan-MUTLU, Abdullah; Siyasi Partiler ve Seçim (baskıda).
- YÜCEL, Mehmet; Okullarımızda Müzik Eğitimi ve Düşündürdükleri; Tercüman Gazetesi; 25 Mart 1984 Pazar; s. 2.
- 1900 Yılından 1990'a 20. Yüzyıl Ansiklopedisi (Tercüman Gazetesi).
- Cumhuriyetin 75 Yılı (Yapı Kredi Bankası).